

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra mezinárodního práva

**Mezinárodněprávní ochrana přírodních
zdrojů a prostředí Měsíce**

Diplomová práce

Teresa Kokaislová

Vedoucí diplomové práce:

Prof. JUDr. Mahulena Hofmannová, CSc.

Praha, duben 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem v ní vyznačila všechny prameny, z nichž jsem čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze 30.4. 2010

Teresa Kokaislová

Poděkování

Děkuji paní Prof. JUDr. Mahuleně Hofmannové, CSc., vedoucí mé diplomové práce, za cenné připomínky a především pak za motivaci pro zpracování tohoto tématu.

V Praze 30.4. 2010

Teresa Kokaislová

OBSAH:

1	ÚVOD	1
2	PRÁVNÍ REŽIM MĚSÍCE A JEHO VÝVOJ – CHARAKTERISTIKA MĚSÍCE JAKO MEZINÁRODNÍHO PROSTORU	6
2.1	SMLUVNÍ ÚPRAVA PRÁVNÍHO POSTAVENÍ MĚSÍCE.....	6
2.1.1	<i>Vývoj právní úpravy do vzniku projektu smlouvy o Měsíci</i>	6
2.1.2	<i>Projekt smlouvy o Měsíci</i>	10
2.1.3	<i>Přijetí smlouvy</i>	12
2.2	ATRIBUTY PRÁVNÍHO REŽIMU MĚSÍCE DLE KOSMICKÉ SMLOUVY A DOHODY O MĚSÍCI	15
2.2.1	<i>Základní principy</i>	15
2.2.2	<i>Zákaz přivlastnění a svoboda využívání</i>	17
2.2.3	<i>Mírové využívání</i>	19
2.2.4	<i>Jurisdikce a kontrola nad objekty a osobami na Měsíci a jiných nebeských tělesech</i>	21
2.2.5	<i>Kontrola (ověřování) a řešení sporů</i>	21
2.2.6	<i>Odpovědnost</i>	23
3	GENEZE PRÁVNÍHO REŽIMU MĚSÍCE	25
3.1	RES COMMUNIS OMNIUM	25
3.1.1	<i>Pojem a jeho obsah dle Kosmické smlouvy</i>	25
3.2	SPOLEČNÉ DĚDICTVÍ LIDSTVA	30
3.2.1	<i>Původ pojmu</i>	30
3.2.2	<i>Charakteristika pojmu</i>	31
3.3	OBSAH „SPOLEČNÉHO DĚDICTVÍ LIDSTVA“ A JEHO „TRAGÉDIE“	34
3.3.1	<i>Tragédie a morálka společného dědictví lidstva</i>	35
3.4	SPOLEČNÉ DĚDICTVÍ LIDSTVA V DOHODĚ O MĚSÍCI	36
4	PŘÍRODNÍ ZDROJE A JEJICH OCHRANA	38
4.1	MEZINÁRODNÍ REŽIM PRO TĚŽBU PŘÍRODNÍCH ZDROJŮ MĚSÍCE DLE DOHODY O MĚSÍCI.....	38
4.1.1	<i>Základní cíle mezinárodního režimu pro těžbu přírodních zdrojů Měsíce</i>	40
4.1.2	<i>Přírodní zdroje jako předmět mezinárodního režimu</i>	40
4.2	INSTITUCIONÁLNÍ PROVEDENÍ REŽIMU	41
4.3	VYTĚŽENÉ PŘÍRODNÍ ZDROJE A VZORKY MATERIÁLŮ A JEJICH STATUS Z HLEDISKA VLASTNICKÉHO PRÁVA	45
4.3.1	<i>Přivlastnění dle Kosmické smlouvy</i>	46
4.3.2	<i>Přivlastnění dle Dohody o Měsíci</i>	47
4.4	ZPŮSOBY DISTRIBUCE VLASTNICKÝCH PRÁV NA MĚSÍCI	50
4.4.1	<i>Možná metoda distribuce vlastnických práv na Měsíci a základní cíle</i>	50
5	MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ OCHRANA PROSTŘEDÍ NA MĚSÍCI	53
5.1	ÚVOD	53
5.2	PROSTŘEDÍ MĚSÍCE	54
5.3	PRÁVNÍ ÚPRAVA OCHRANY PROSTŘEDÍ MĚSÍCE	57
5.3.1	<i>Pojem zamořování</i>	58
5.3.2	<i>Zdroje zamoření a jejich právní úprava</i>	60
5.3.3	<i>Ochrana prostředí Země – „Back Contamination“</i>	63
5.3.4	<i>Vědecké rezervace</i>	64
5.3.5	<i>Chráněné oblasti jako možné řešení do budoucnosti</i>	65
5.4	ZÁVĚR	67
6	ZÁVĚR	69
7	POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY	71
8	ABSTRACT	74

1 Úvod

Zkracování vzdáleností je pro moderní civilizaci naprosto samozřejmý fenomén. Samozřejmý je snad proto, že odpovídá přirozenosti doby a její rychlosti, sveřeposti a intenzitě. Stejně, jako jsme překonali vzdálenost mezi jednotlivými kontinenty, jsme odhodláni přemoci a ovládnout cestování do kosmu, prozkoumat jej a nakonec se třeba i usídlit na planetách, jejichž atmosféra a prostředí nám vyjdou vstříc.

Po těch nejvzdálenějších, nejhlubších a nejchladnějších částech planety Země přichází na řadu další neprobádaná oblast, která je nám pozemšťanům k dispozici. Vzdálenost mezi Měsícem a Zemí byla poprvé překonána již v roce 1959, kdy na jeho povrchu přistála první sonda. Od té doby byla spatřena i jeho odvrácená strana, jeho povrch byl dotčen samotným člověkem a podroben mnoha výzkumům. Je otázkou času, kdy vzdálenost, která činí 384 403 km, bude pro člověka natolik krátká, že se Měsíc stane ještě dosažitelnější.

Postupné přibližování se a zvyšování nároků na dosud téměř nedotknutelný a nedotčený Měsíc, které úzce souvisí s přirozeností člověka, jíž je dobývání, zkoumání a osidlování, vynucuje ochranu dobývaného, a to jak faktickou, tak právní.

Měsíc však zaujímá u člověka zvláštní pozici, kterou mu přičkla historie ve spojení s legendami, kouzlem a především věčnou touhou člověka po existenci vzdálené, leč zcela jistě dokonalé krajiny, které se lze dotknout jen abstraktně pomocí myšlenek nebo snů. I přesto, že čas a pokrok sám o sobě okrajuje poetičnost Měsíce, jako nebeské těleso, které je Zemi nejbližší, plní stále funkci útočiště pro mnohé, co se zrodí v citlivé mysli člověka. Byť se jedná o právně nerelevantní důvod, přesto na základě tichého obdivu, který je v nás všech, nabyl Měsíc pro člověka i hodnoty citové, hodnoty kulturní. Zcela jistě by bylo možno v nesčetných myšlenkách objevit představu o Měsíci jako o oáze dokonalosti, která se už nevešla na Zemi.

A ani technický pokrok, ani dobovatelské či výzkumné záměry, ani zuřivě zvyšující se rychlost žití člověka by neměly narušit tuto představu. Protože tato představa ve skutečnosti vyjadřuje obavu z odhalení veškerých tajů lidského života a z ovládnutí všeho, protože je nadto i výrazem odstupu, který je nutno mít vůči věcem, které chceme zachovat. Protože člověk je bytost destruktivní, je třeba i takového

střípku romantiky, aby apel na vytvoření správného a co možná nejméně poškozujícího přístupu k zacházení s nebeskými tělesy, která jsou již člověku přístupná, byl co nejúčinnější.

Měsíc tedy zastává v našem pozemském životě potažmo pozemské společnosti mnohačetnou roli, je pro nás objektem abstraktním, objektem právním a objektem přírodním. Abstraktní definice Měsíce může popisovat Měsíc mnoha způsoby, podle rozpoložení a povahy člověka, který se ve své mysli Měsíce zmocňuje, nebo jej vystavuje svému obdivu. Avšak definice právní a definice přírodovědná mají naopak obsah jednoznačný.

Z hlediska práva je Měsíc tzv. mezinárodním prostorem, tedy prostorem, který si státy nemohou přivlastnit a nemohou na něm vykonávat svou suverenitu.¹

Dle definice přírodovědné je Měsíc jedinou přirozenou družicí Země a zároveň jediným dalším astronomickým tělesem, které bylo navštíveno člověkem. Stejně jako Země a zbytek sluneční soustavy je starý přibližně 4,6 miliard let. Jeho poloměr je 1 737,4 km a tvoří asi 27% poloměru Země. Měsíc je také znatelně méně hmotný než Země, jeho hmotnost je $7,35 \times 10^{19}$ tun, 81krát méně než Země, jeho hustota 3,34 g/cm³, necelých 60% hustoty Země. Tomu odpovídá i gravitační síla na jeho povrchu, která tvoří jen 1/6 gravitace na Zemi. Vzdálenost ze středu Země do středu Měsíce je 384 467 km a zvětšuje se přibližně o 3,8 cm ročně. Teploty na Měsíci dosahují v noci až -173°C, ve dne +127°C (v kráterech poblíž pólů Měsíce je stálá teplota -240°C). Na Měsíci se nevyskytují žádné živé organismy.

Stejně jako terestrické planety je Měsíc tvořen kůrou, pláštěm a jádrem. Jádro Měsíce o průměru pouhých 400 km tvoří jen 1% celkové hmotnosti Měsíce a je převážně složeno ze železa, plášť se skládá z hustých kamenů bohatých na železo a hořčík, měsíční kůra o průměrné tloušťce 70 km je z většiny popraskaná a zlámaná. Povrch Měsíce je tvořen pevninami (terrae) s nerovným hornatým terénem a moři (maria) původně zaplněnými lávou ze sopek, která poté zamrzla a vytvořila skalnatý povrch. Na Měsíci se nenalézá žádná atmosféra, avšak nad povrchem se vyskytuje malé množství určitých plynů. Prostor nad Měsícem může být označován jako exosféra, tedy jako řídký prostor obsahující částice, které obklopují těleso bez vzduchu. Těmito

¹ Ondřej, J. *Právní režimy mezinárodních prostorů*. Nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2004, s. 9.

částicemi jsou většinou plyny (vodík, helium, neon a argon), které se na Měsíc dostávají díky plynulému proudu plynů ze Slunce, tzv. slunečnímu větru.²

Jeho role je dále charakterizována tím, že je významným objektem jak pro jednotlivce, tak pro lidstvo jako celek. Donedávna byl ve vztahu k celému lidstvu především objektem abstraktním, avšak od 60. let se zintenzivňuje jeho role i jako objektu ve smyslu právním, a to díky reálné možnosti Měsíce dosáhnout. Proto by měly být podniknuty kroky, které vyřčené definice uvedou do praxe a vystaví pro ně pevnou bázi.

Přestože Měsíc dosud není prakticky využíván, mnohé aktivity člověka se jej týkají. Jedná se především o plánování činností států, které souvisejí s výzkumem a těžbou, ale i o aktivity ryze soukromoprávní, v rámci nichž dochází k fiktivním prodejm pozemků na Měsíci. Míra těchto aktivit vyžaduje existenci právního základu upravujícího právní režim Měsíce, který bude jasný a jednoznačný. Míra předpokládaných budoucích aktivit vyžaduje, aby součástí tohoto právního základu byla i ochrana prostředí Měsíce a jeho přírodních zdrojů.

Měsícem jako součástí kosmického prostoru a jako objektem práva se mezinárodní právo zabývá již od 60. let 20. století. Smlouva o zásadách činnosti v kosmickém prostoru z roku 1967³ (dále jen Kosmická smlouva) je zásadní úmluvou mezinárodního kosmického práva. Ve svých ustanoveních ukotvuje režim *rei communis omnium*, který ovládá celý kosmický prostor. Ustanovení této smlouvy, jakožto obyčejová pravidla, zavazují nejen státy smluvní, ale všechny státy mezinárodního společenství. Pro právní ochranu Měsíce je stěžejní článek II., kde je vysloven zákaz přivlastnění kosmického prostoru či Měsíce jakýmkoli státem.

Podrobněji se zákazem zabývá Dohoda o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech z roku 1979⁴ (dále jen Dohoda o Měsíci). Na rozdíl od smlouvy z roku 1967 je ratifikována jen minimem států. Nejvíce je kritizována pro prohlášení

² NASA [online]. 2007 [cit. 2010-03-28]. The Moon Worldbook . Dostupné z WWW: <http://www.nasa.gov/worldbook/moon_worldbook.html>.

³ Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including Moon and Other Celestial Bodies - Smlouva o zásadách činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru včetně Měsíce a ostatních nebeských těles (přijata 19. prosince 1966 Rezolucí 2222 (XXI), otevřena k podpisu 27. ledna 1967, v platnosti od 10. října 1967) 610 UNTS 205.

⁴ Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies - Dohoda o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech (přijata 5. prosince 1979 Rezolucí 34/68, otevřena k podpisu 18. prosince 1979, v platnosti od 11. července 1986) 1363 UNTS 3.

Měsíce za *společné dědictví lidstva* (čl. 11 odst. 1), čímž jej vyjímá z režimu *rei communis omnium*. Vzniká tak rozpor v přístupu k vlastnictví získaných přírodních zdrojů, v pojetí k průzkumu Měsíce a přerozdělování prospěchu z něj. Přestože dohoda přináší výslovné řešení zákazu uplatňování vlastnictví, nevytvoření režimu dle čl. 11. odst. 1 (režim *společného dědictví lidstva*), neumožnilo, aby smluvní státy přijaly ustanovení upravující jejich vlastní národní aktivitu na Měsíci, a daly tak prostor pro realizaci vysloveného zákazu.

Zároveň dochází na konci 20. století k rozšíření soukromých aktivit vztahujících se ke kosmu. Kosmický prostor je poprvé navštíven soukromou osobou, lidé – v rozporu s mezinárodním právem - rozprodávají parcely na Měsíci a hledají mezery v právní úpravě, která není dostatečně respektována. Do kosmického práva se tak začíná vměšovat aspekt soukromoprávní.

Měsícem jako přírodním objektem, a tedy objektem, jehož prostředí je třeba chránit, aby lidskými aktivitami nedošlo k narušení jeho rovnováhy a jeho funkcí, se mezinárodní právo nijak konkrétně nezabývá. Pravděpodobnost realizace činností, které by mohly prostředí Měsíce jakkoli ohrozit, stoupá a toto ohrožení se stává aktuálním.

S odkazem na nutnou ochranu přírodních zdrojů a prostředí Měsíce je třeba vyjasnit vztah člověka k Měsíci.

Těžištěm mé práce by měla být analýza současného standardu ochrany zdrojů a prostředí Měsíce, jeho nedostatků, a návrh možných řešení k jejich odstranění. Budu se zabývat ochranou přírodních zdrojů a prostředí Měsíce ze všech výše zmíněných aspektů, především v souvislosti s právem vlastnickým a s možným ohrožením prostředí Měsíce činností člověka, a s ohledem na skutečnost, že ochrana Měsíce jako objektu, který má pro člověka význam niterný, je záležitostí osobního charakteru a její právní úprava je tudíž nemožná.

Východiskem pro mou práci budou především ustanovení Smlouvy o zásadách činnosti v kosmickém prostoru z roku 1967 a Dohody o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech z roku 1979.

V první části práce se budu zabývat právním režimem Měsíce obecně. Cílem je srovnání právního režimu *rei communis omnium* a režimu *společného dědictví lidstva*, zmapování jejich vývoje a osudu od uzavření výše zmíněných smluv a nastínění současné situace. Zejména budu klást důraz na právní režim *rei communis omnium*,

protože právě jeho ustanovení v Dohodě o Měsíci je příčinou nejasností a nesrovnalostí v této oblasti.

V druhé části se pokusím o rozbor právní úpravy ochrany přírodních zdrojů a prostředí Měsíce ve vztahu k vlastnickému právu a budoucím plánovaným činnostem člověka na Měsíci, jako je výzkum a těžba.

V části třetí se zaměřím na ochranu prostředí Měsíce jako na prostředí ekvivalentní životnímu prostředí na Zemi. Jmenovitě se pokusím o definování měsíčního prostředí, možných zdrojů jeho ohrožení a znečištění a navržení prostředků ochrany.

2 Právní režim Měsíce a jeho vývoj – Charakteristika Měsíce jako mezinárodního prostoru

Z hlediska mezinárodního práva je Měsíc mezinárodním prostorem. Jako mezinárodní prostory jsou označovány prostory, které si státy nemohou přivlastnit a na jejichž území tedy nemohou vykonávat svou výlučnou pravomoc.⁵ V rámci mezinárodního práva je Měsíc charakterizován především v souvislosti se státem a člověkem jako jednotkami, které díky svým činnostem vytváří svůj vzájemný vztah s Měsícem. Obsah a stav tohoto vztahu pak určuje jednotlivé náležitosti právní charakteristiky Měsíce. Pokud by nebylo tohoto vztahu, nebylo by třeba Měsíc jako mezinárodní prostor vymezit.

Avšak tento vztah se profiluje již od 2. poloviny 20. století, právní vymezení je tedy nutné. Ve vztahu k Měsíci existuje ve dvojí podobě. V roce 1967 byla uzavřena Smlouva o zásadách činnosti v kosmickém prostoru. Druhou úpravou je pak Dohoda o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech z roku 1979.

2.1 Smluvní úprava právního postavení Měsíce

2.1.1 Vývoj právní úpravy do vzniku projektu smlouvy o Měsíci

Potřeba vytvořit právní úpravu pro činnosti týkající se výzkumu a využívání kosmického prostoru je spojena s prvními úspěšnými pokusy o proniknutí do vesmíru a s počátkem jeho výzkumu. Ze stejného důvodu se do centra zájmu právní úpravy dostal i Měsíc, jediná přirozená družice Země. První úvahy o vytváření právní úpravy Měsíce byly spoutány s představou, že by měla současně vycházet ze základních principů mezinárodního práva a zároveň šetřit zvláštní povahu činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru.⁶ Tato specifičnost spočívá v samotném charakteru

⁵ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 9.

⁶ Kopal, V. Smluvní úprava právního postavení Měsíce. *Právník*, č. 12, 1972, str. 1070.

kosmického prostoru, který lidské civilizaci nabízí možnost překlenout spoutání se Zemí v průběhu dalšího vývoje. Kosmický prostor nelze v průběhu užívání rozdělit (na rozdíl od světového oceánu, vzdušného prostoru či země), avšak ani to by nemělo být překážkou pro jeho využívání a výzkum. Další zvláštností je, že na kosmické činnosti se podílí především rozvinuté státy, tedy státy, které mají k dispozici nejnovější a nejkvalitnější techniku, jež je pro kosmickou činnost nepostradatelná.⁷

Prvním krokem směřujícím k vytvoření výše zmíněné úpravy bylo vydání rezoluce č. 1721 (XVI) Valným shromážděním OSN dne 20. prosince 1961, jíž byl stanoven program pro mezinárodní spolupráci při mírovém využívání kosmického prostoru a hlavní principy právní úpravy, z nichž prvním je princip aplikace mezinárodního práva a Charty OSN na kosmický prostor a nebeská tělesa a druhým princip svobody kosmického prostoru a nebeských těles, který určuje, že kosmický prostor a nebeská tělesa jsou volná pro výzkum a využívání všemi státy podle mezinárodního práva a nepodléhají národnímu přivlastnění.

Tyto zásady byly následně ukotveny a rozšířeny v Deklaraci právních zásad činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru⁸ přijaté jednomyslně rezolucí Valného shromáždění OSN. Tato deklarace dále vyslovila princip uznání obecného zájmu celého lidstva a další zásady vztahující se přímo na Měsíc:

1. závaznost mezinárodního práva pro činnost států při výzkumu a využívání kosmického prostoru „v zájmu udržení mezinárodního míru a bezpečnosti a k podpoře mezinárodní spolupráce a porozumění“
2. princip mezinárodní odpovědnosti států za činnost v kosmickém prostoru
3. princip spolupráce a vzájemné pomoci
4. princip ohledu k obdobným zájmům jiných států při činnostech prováděných v kosmickém prostoru (stanovení systému konzultací)
5. pravomoc a kontrolu nad objekty vypuštěnými do kosmického prostoru vykonává stát, v němž je příslušný objekt evidován
6. vlastnictví kosmických objektů se nijak nemění v souvislosti s jejich pohybem či polohou

⁷ Azud, J. *Medzinárodnoprávne problémy kozmického priestoru*. Nakladatelství Veda (Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied), 1. vydání, Bratislava, 1989, str. 16.

⁸ Declaration of legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space - Deklarace právních zásad činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru (přijata 13. prosince 1963 rezolucí A/RES/18/1962).

7. zásada mezinárodní odpovědnosti státu vypouštějícího kosmický objekt za škody, které byly objektem způsobeny

8. povinnost států pomoci kosmonautům (vyslancům lidstva v kosmickém prostoru) v případě nehody, tísně či nouzového přistání na území cizího státu nebo na volném moři a zajištění neprodleného a bezpečného návratu do státu evidence objektu.⁹

Současně s deklarací byly přijaty dvě úmluvy týkající se odzbrojování. Pro vývoj kosmického práva byly zejména důležité proto, že ovlivnily formulaci právního režimu nebeských těles ve vztahu k jejich demilitarizaci. Jedná se o Smlouvu o zákazu pokusů s jadernými zbraněmi v ovzduší, v kosmickém prostoru a pod vodou, která zakazuje veškeré pokusné výbuchy jaderných zbraní mimo atmosféru Země včetně kosmického prostoru (takto byl tedy chráněn i Měsíc). Druhým dokumentem byla Rezoluce VS OSN č. 1884 (XVIII) ze dne 17. října 1963, jíž byly vyzvány všechny státy, aby nevysílaly na oběžnou dráhu Země, neumísťovaly na nebeská tělesa ani v kosmickém prostoru předměty nesoucí jaderné zbraně nebo jakékoliv jiné druhy zbraní hromadného ničení či aby tyto aktivity jakkoli podporovaly.

Tyto dokumenty položily základ pro vytváření mírového charakteru právního režimu Měsíce a pro demilitarizaci a denuklearizaci kosmického prostoru. V těchto dokumentech je však Měsíc stále chápán jako jedno z nebeských těles, jako součást kosmického prostoru.

Měsíc, jako předmět vlastní úpravy, je vyčleněn až Smlouvou o zásadách činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles, tedy Kosmickou smlouvou. Toto počínání není náhodné, nýbrž je výsledkem úvahy, která vzhledem k blížícím se plánům vyslání člověka na Měsíc vedla k zavádění nového instrumentu. Původním záměrem jednání Výboru OSN bylo vytvoření právní úpravy režimu Měsíce – návrhy USA („Smlouva o výzkumu Měsíce a jiných nebeských těles“) a Ruska („Smlouva o zásadách činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru, Měsíce a jiných nebeských těles“) byly v rámci jednání nakonec sjednoceny a z původní představy o vytvoření smlouvy týkající se výlučně Měsíce vzešla úprava zahrnující jak zásady týkající se kosmického prostoru, tak i Měsíce a jiných nebeských těles, tedy – Kosmická smlouva přijatá Rezolucí č. 2222

⁹ Kopal, V., op. cit. 6, str. 1071.

(XXI) VS OSN dne 19. prosince 1966. (27. ledna 1967 podepsána prvními zástupci, 10. října 1967 vstoupila v platnost).

Kosmická smlouva je prvním formálním instrumentem upravujícím činnost států v kosmickém prostoru. Zásady, které obsahuje, jsou často formulovány velice obecně, někdy se týkají celého vesmíru (kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles), jindy jen Měsíce a nebeských těles – čímž vznikl rozdíl v úpravě týkající se výlučně Měsíce a nebeských těles a celého prostoru vesmíru včetně těchto těles:

1. Zatímco nebeská tělesa a Měsíc jsou zcela volně přístupné a jejich využívání či výzkum není nijak omezen, naopak při využívání a výzkumu celého kosmického prostoru je třeba zohledňovat a šetřit zájmy a práva ostatních států – na základě rovnosti a dle mezinárodního práva.

2. Dalším rozdílem je odlišný stupeň jejich demilitarizace. Zatímco ve vztahu k celému kosmickému prostoru se uplatňují stejná pravidla jako ta přijatá rezolucí VS OSN roku 1963, co se týče Měsíce a jiných nebeských těles, přijaly státy mnohem větší závazek: využívání výhradně pro mírové účely.

Mezi další důležité zásady této úpravy patří:

1. mezinárodní spolupráce a vzájemná pomoc
2. všechny státy budou provádět svou činnost s náležitým ohledem na obdobné zájmy všech ostatních smluvních států
3. závazek provádět veškerou činnost tak, aby nedošlo k zamořování a nežádoucím změnám v okolí Země
4. v případě střetu zmíněných činností se situace bude řešit pomocí konzultací (určení okamžiku, kdy je nutná takováto konzultace je na úvaze dotčených států)
5. závazek smluvních států informovat o charakteru a detailech činnosti, kterou provádějí v kosmickém prostoru – generálního tajemníka OSN, veřejnost, vědeckou společnost
6. závazek posouzení a zohlednění na základě rovnosti žádosti jiných smluvních států o poskytnutí možnosti pozorovat lety kosmických objektů vypuštěných danými státy
7. ustanovení smlouvy se vztahují i na případy, kdy se daná spolupráce států uskutečňuje v rámci mezinárodní mezivládní organizace (vznikající otázky týkající se

této spolupráce dotčené státy řeší buď s organizací přímo, nebo se členskými státy této organizace, které jsou zároveň stranami kosmické smlouvy)

8. zásada ochrany života a zdraví kosmonautů jako vyslanců lidstva dále rozvedená v Dohodě o zachraňování kosmonautů, návratu kosmonautů a vrácení objektů vypuštěných do kosmického prostoru (22. 4. 1968).

9. zásada odpovědnosti smluvního státu vypouštějícího kosmický objekt, nebo státu, z jehož území či zařízení byl objekt vypuštěn, za škody způsobené tímto objektem jinému smluvnímu státu nebo jeho fyzickým či právnickým osobám na Zemi, ve vzdušném prostoru nebo v kosmickém prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles – dále rozvedená v Úmluvě o mezinárodní odpovědnosti za škody způsobené kosmickými objekty (k podpisu 29. 3. 1972).

Zásady 4. a 5. nelze z hlediska mezinárodního práva vynutit, jsou tedy jakýmsi ustanovením předpokladu vycházejícího z autoritativního postavení smlouvy. V poslední fázi přípravy smlouvy byla přijata ustanovení méně kompromisního charakteru.

Úprava společenských vztahů vznikajících výzkumem a využíváním „prvního dosaženého nebeského tělesa – Měsíce“ Kosmickou smlouvou a dalšími výše zmíněnými smlouvami je stále jen obecného charakteru – v tom smyslu, že od ostatních, nám méně blízkých a námi méně poznaných těles, tato úprava není nijak znatelně oddělena.¹⁰

2.1.2 Projekt smlouvy o Měsíci

Důvodem iniciování konkrétní právní úpravy pro Měsíc byla především nutnost řešení otázky odebírání vzorků hornin z povrchu Měsíce za účelem průzkumu. Po úspěšném přistání na Měsíci v roce 1969 byly na Zem přineseny vzorky měsíčních hornin a začala se zkoumat možnost využívání přírodních zdrojů Měsíce. Představa intenzivnějšího spojení s kosmickým prostorem nabývala jasných tvarů. Vědecká i

¹⁰ Kopal, V., op. cit. 6, str. 1075.

odborná společnost se aktivně zaobírala budoucími plány ohledně výzkumu a možných činností v kosmickém prostoru. Zájem se postupně rozrostl do všech sfér společnosti.¹¹

Tehdejší jednání kosmických velmocí, tedy odebrání vzorků hornin z povrchu Měsíce, mohlo způsobit kolizi s ustanoveními KS o zákazu přivlastňování kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles. Striktní výklad tohoto zákazu zároveň mohl být překážkou pro samotný rozvoj kosmické činnosti.

Dalším důvodem byla potřeba mezinárodní spolupráce při výzkumu, která by sjednotila úsilí a záměry jednotlivých národů. Za tímto účelem byla uzavřena Dohoda mezi SSSR a USA (24. 5. 1972) o kosmické spolupráci, v jejímž čl. IV je uvedeno, že oba státy: „budou povzbuzovat mezinárodní úsilí o řešení problémů mezinárodního práva při průzkumu a využívání kosmického prostoru pro mírové účely s cílem posílit právní řád v kosmickém prostoru a dále rozvíjet mezinárodní kosmické právo a budou spolupracovat na tomto poli“.¹² Tyto důvody společně s vlivem politické situace, nejnovějšími vědeckými poznatky a s reálnými předpoklady uskutečňování kosmické činnosti vyústily ve vytváření speciální smlouvy o Měsíci.

Dne 27. 5. 1971 zaslal ministr zahraničí SSSR A. Gromyko dopis generálnímu tajemníkovi OSN, ve kterém jej požádal, aby na pořad jednání XXVI. zasedání VS OSN byl zařazen bod se jménem „Příprava smlouvy o Měsíci“. V samotném dopise byly vysvětleny a popsány veškeré motivy, okolnosti a důvody k tomuto kroku, v příloze dopisu se pak nacházel návrh smlouvy. Mezi hlavní zásady obsažené v dopise, které se podle sovětské vlády měly stát východiskem pro právní úpravu, patří:

1. průzkum a využívání Měsíce se musí provádět se zřetelem na současné i budoucí generace
2. zákaz hrozby nebo použití síly či jakékoli jiné nepřátelské činnosti na Měsíci, jakož i využití Měsíce k provádění této činnosti na Zemi
3. zákaz umístování jaderných zbraní a jiných zbraní hromadného ničení na Měsíci; zákaz ostatních činností zahrnující využití Měsíce pro vojenské účely

¹¹ Christol, C. Q. The 1979 Moon Agreement: Where Is It Today?. *Journal of Space Law*, vol. 1, 1999, str. 5.

¹² Kopal, V., op. cit. 6, str. 1078 - Znění americko-sovětských dohod týkajících se spolupráce při kosmickém průzkumu a ve vědě a technice – časopis *Astronautics and Aeronautics*, New York, červenec 1972, str. 20 a n.

4. Měsíc může být prozkoumáván a využíván jen pomocí prostředků, které zaručí, že nedojde k nepříznivé změně či ke kontaminaci měsíčního prostředí
5. povrch ani podzemí Měsíce se nemůže stát vlastnictvím fyzických ani právnických osob, států, mezinárodních mezivládních či nevládních nebo národních organizací
6. smluvní státy musí učinit všechny nutné kroky, aby zabezpečily život a zdraví každého člověka na Měsíci.

Rezolucí č. 279 (XXVI) ze dne 29. 11. 1971 nazvanou „Příprava mezinárodní smlouvy o Měsíci“ dalo VS OSN podnět k samotné legislativní akci. Rezoluce téměř doslova citovala zásady uvedené v sovětském návrhu, pouze připojila myšlenku, že zvláštními pravidly by se měly řídit i činnosti při využívání všech přírodních zdrojů a látek Měsíce a jiných nebeských těles. V druhé, operativní části rezoluce VS OSN požádalo Výbor pro mírové využívání kosmického prostoru, aby se přednostně začal zabírat posouzením otázky vytvoření této smlouvy podle uvedených zásad a podal o tom zprávu na XXVII. zasedání VS OSN.

Výbor pro mírové využívání kosmického prostoru začal na svém 11. zasedání pracovat na vytváření mezinárodní smlouvy o Měsíci. Základním dokumentem pro jednání byl výše zmíněný sovětský návrh, neméně důležitý byl však návrh argentinské strany, tzv. „Návrh dohody o zásadách činnosti při využívání přírodních zdrojů Měsíce a jiných nebeských těles“. Právě v tomto návrhu byla obsažena teze, že přírodní zdroje Měsíce a jiných nebeských těles by měly být prohlášeny za *společné dědictví lidstva* a prospěch z využívání těchto zdrojů by měl být poskytnut všem národům bez jakékoli diskriminace, naopak se zřetelem k potřebě rozvoje hospodářského i sociálního v zemích 3. světa.

Co se týče americké delegace, ta nepodala žádný ucelený návrh smlouvy (oproti ostatním smlouvám týkajících se aktivit v kosmu), avšak významně přispěla návrhy ohledně řešení dílčích otázek.

2.1.3 Přijetí smlouvy

Dle Vladimíra Kopala byl již samotný návrh smlouvy vytvořený Výborem pod vedením Eugeniusze Wyznera v roce 1972 velice pozoruhodně pravotvorným dílem,

byť především pracuje se zásadami a ustanoveními Kosmické smlouvy a prohlubuje je.¹³

Přestože návrh vyřešil mnoho zásadních otázek budoucí úpravy, již v době jeho vzniku bylo zcela jasné, že pro dosažení konsensu a přijetí smlouvy bude třeba překonat několik sporných otázek. Nedořešenou otázkou byl obsah pojmu *společné dědictví lidstva*. Mnoho odlišných stanovisek se váže také k problému, zda-li se má smlouva týkat jen Měsíce, nebo i dalších nebeských těles, zda-li se právní režim ustanovovaný smlouvou má týkat jen Měsíce samotného, nebo i prostoru, který jej obklopuje. I přestože byl přijat fakt, že právní režim Měsíce jako *společného dědictví lidstva* se týká sdílení budoucích prospěchů z výzkumu a využívání, existovaly návrhy, že by tato problematika měla být upravena později zvláštní dohodou. Některé státy naléhaly, aby vytvoření režimu vlastního rozdělování zmíněných prospěchů bylo odloženo do okamžiku, kdy využívání a těžba bude realizovatelná. Některé státy byly zcela proti zavedení tohoto režimu. Nevyřešená zůstala taktéž otázka vlastnických práv k přírodním zdrojům v jejich původních stavu a po zpracování.¹⁴

Názory jednotlivých států na tyto otázky se lišily natolik, že konsensu nebylo možno dosáhnout až do roku 1979.

Těchto sedm let se vyznačovalo obrovským úsilím dosáhnout shody ohledně výše zmíněných záležitostí. Jedním z nejdůležitějších a největších příspěvků byl návrh podaný Rakouskem dne 3. dubna 1978. Tento návrh se stal základem pro diskuse na setkání podvýboru pro právní záležitosti (COPUOSu) roku 1979. Návrh byl článek po článku posouzen a v upravené podobě postoupen COPUOSu, avšak bez souhlasu ohledně článku 11 obsahujícího sporné ustanovení *společného dědictví lidstva*.

Na zasedání COPUOSu během června a července 1979 bylo ujednáno, že znění článku č. 11 by mělo být: „Měsíc a jeho přírodní zdroje jsou *společným dědictvím lidstva*, což je vyjádřeno v ustanoveních této smlouvy, zvláště pak v odstavci 5 tohoto článku.“¹⁵ Výbor se zároveň shodl, že princip obsažený v tomto článku se bude vztahovat také na další nebeská tělesa sluneční soustavy a jejich přírodní zdroje kromě Země. Dne 3. července 1979 vyhlásil předseda COPUOSu návrh dohody za schválený.

¹³ Kopal, V., op. cit. 6, str. 1080.

¹⁴ Christol, C. Q., op. cit. 11, str. 12-13.

¹⁵ Christol, C. Q., op. cit. 11, str. 14.

Valné shromáždění vysloвило svůj souhlas 14. prosince 1979 rezolucí č. 34/68. Dohoda však zůstala poznamenána rozporů ohledně článku 11. Dle předsedy COPUOSu článek 11 „neodráží zcela názory a přístupy všech delegátů, kteří se podíleli na přípravě, text je však nejvyšším možným jmenovatelem (shody), kterého bylo možno dosáhnout.“ Jiné státy označily dohodu jako politický kompromis, jako vyrovnaný souhlas, ačkoli se nezdařilo pokrýt veškeré záležitosti do takové míry, jako se od dohody tohoto charakteru čeká.¹⁶

Implicitním předpokladem, který stál za jednáním vedoucím k přijetí Dohody o Měsíci, bylo, že dohoda v konečné verzi bude vyžadovat podporu velkého počtu států. Přestože návrh dohody byl výsledkem souhlasu všech zainteresovaných stran, jakmile se potenciální strany dohody octly tváří v tvář právním následkům ratifikace nebo přistoupení k smlouvě, znovu se objevily pochyby. Tyto pochyby se netýkaly ustanovení čerpajících z Kosmické smlouvy z roku 1967, principy a pravidla touto smlouvou zakotvené jsou beze všeho považovány za platné kosmické právo. Pochyby se vázaly především k problematice *společného dědictví lidstva* a právního režimu pro přerozdělování budoucích prospěchů z kosmické činnosti.¹⁷

Dohoda o Měsíci byla do dnešního dne třinácti státy ratifikována a čtyřmi podepsána.¹⁸ Následkem nedostatečné podpory byla úmluvě odepřena síla všeobecného mezinárodního práva, proto se na Měsíc a jiná nebeská tělesa vedle speciální úpravy, kterou představuje Dohoda o Měsíci, stále aplikuje i dřívější právní úprava Kosmickou smlouvou z roku 1967. Na základě tohoto vznikly dva právní režimy týkající se Měsíce a jiných nebeských těles, jmenovitě se jedná o právní režim *res communis omnium* ukotvený Kosmickou smlouvou a právní režim *společného dědictví lidstva* založený právě Dohodou o Měsíci.¹⁹

V současné době je koexistence dvou právních režimů na Měsíci a jiných nebeských tělesech bez negativního vlivu na zájmy společnosti. Tato situace se pravděpodobně nezmění, dokud se prospěch plynoucí pro lidstvo z kosmické činnosti nestane realitou.²⁰

¹⁶ Christol, C. Q., op. cit. 11, str. 15-17.

¹⁷ Christol, C. Q., op. cit. 11, str. 32-33.

¹⁸ ST/SPACE/11/Rev.2/Add.3, Status of international agreements relating to activities in outer space as at 1 January 2010.

¹⁹ Christol, C. Q., op. cit. 11, str. 33.

²⁰ Christol, C. Q., op. cit. 11, str. 27.

2.2 Atributy právního režimu Měsíce dle Kosmické smlouvy a Dohody o Měsíci

Dohoda o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech byla zamýšlena jako úmluva speciální ve vztahu ke Smlouvě o zásadách činnosti států při průzkumu a využívání kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles. Zatímco Kosmická smlouva je uznávaným pramenem mezinárodního kosmického práva, Dohodě o Měsíci nebyla vlivem okolností vyjádřena dostatečná podpora, aby mohla ustanovení Kosmické smlouvy ve vztahu k Měsíci a jiným nebeským tělesům nahradit. Obě smlouvy proto působí paralelně. Do velké míry se vzájemně doplňují, problémem se ale stala právě ustanovení, která jsou rozdílná. Díky nim vzniká totiž na Měsíci a jiných nebeských tělesech dvojí právní režim. Problematice tohoto rozporu a jejímu vývoji budu věnovat následující kapitolu. Nyní se zaměřím na jednotlivé charakteristiky právního režimu Měsíce, které jsou oběma dokumenty upraveny shodně, anebo se vzájemně doplňují.

2.2.1 Základní principy

Dle článku 2 Dohody o Měsíci ve spojení s čl. III Kosmické smlouvy veškeré aktivity prováděné na Měsíci včetně jeho výzkumu a využívání budou prováděny *v souladu s mezinárodním právem*, jmenovitě s Chartou OSN a s ohledem na Deklaraci principů mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v souladu s Chartou OSN z roku 1970. Tyto aktivity mají být zároveň prováděny v zájmu udržení mezinárodní míru a bezpečnosti, podporování mezinárodní spolupráce a vzájemného porozumění a s ohledem na odpovídající zájmy ostatních států.

S tím úzce souvisí ustanovení čl. 4 Dohody o Měsíci korespondující s čl. I odst. 3 Kosmické smlouvy, které ustanovuje *princip mezinárodní spolupráce* na co nejširším základě a *princip vzájemné pomoci* při aktivitách souvisejících s výzkumem a

využíváním Měsíce. Odst. 1 téhož článku uvádí a rozšiřuje tak odst. 1 čl. I Kosmické smlouvy, že výzkum a využívání Měsíce „náleží všemu lidstvu“ (je „province of all mankind“) a je prováděn v zájmu a ku prospěchu všech států bez rozdílu a s ohledem na potřeby současných i budoucích generací a na potřebu podpory zvyšování standardu života a podmínek ekonomického a společenského rozvoje a rozvoje dle Charty OSN.

Další důležitou zásadou je *svoboda vědeckého výzkumu* na Měsíci na základě rovnosti v souladu s mezinárodním právem a bez diskriminace jakéhokoli druhu, jak je stanoveno v čl. 6 odst. 1 Dohody o Měsíci a čl. I odst. 3 Kosmické smlouvy. V dalších odstavcích téhož článku Dohoda o Měsíci ukotvuje právo všech smluvních států v rámci výzkumu sbírat a odvážet z Měsíce vzorky minerálních a jiných látek. Tyto vzorky zůstanou nadále v dispozici státu, který je pořídil, a mohou být využívány jen pro vědecké účely. Je žádoucí, aby v rámci výzkumu byl umožněn přístup k získaným vzorkům i dalším smluvním státům a mezinárodní vědecké spolupříteli.

Článek IX Kosmické smlouvy a čl. 7 Dohody o Měsíci stanovují zásady pro *ochranu životního prostředí Země* před škodlivým znečištěním vnesením mimozemských látek či jiným podobným způsobem. Dohoda o Měsíci dále formuluje zásadu *ochrany prostředí Měsíce* před narušením jeho rovnováhy vnesením cizorodých látek či nepřiměřenou změnou v tomto prostředí. V obou případech jsou státy povinny podniknout taková opatření, aby se narušení prostředí předešlo. O těchto opatřeních je třeba informovat generálního tajemníka OSN. Pokud mají státy zvláštní zájem o výzkum v určité oblasti Měsíce, musí tento zájem sdělit ostatním smluvním státům a generálnímu tajemníkovi OSN, aby mohlo být posouzeno, zda by bylo žádoucí danou oblast vyhradit pro vědecké zkoumání jako zvláštní mezinárodní vědeckou oblast, na kterou se budou vztahovat zvláštní ochranné předpisy.

Dle článku 8 Dohody o Měsíci jsou smluvní státy oprávněny provádět své aktivity týkající se využívání a výzkumu Měsíce kdekoli na jeho povrchu či v jeho nitru. Za tímto účelem mohou na Měsíci zejména nechat přistát své kosmické objekty, či je naopak z Měsíce vypouštět, umisťovat svůj personál, kosmické aparatury, výbavu, zařízení, stavby a stanice. Všechny tyto objekty a personál se mohou volně pohybovat po povrchu Měsíce či v jeho nitru. Aktivity uskutečněné v souladu s tímto ustanovením nemohou nijak zasahovat do aktivit ostatních států. Pokud by se tak stalo, dotčené státy požádají o vzájemnou konzultaci.

Článek 9 Dohody o Měsíci stanovuje, že smluvní státy mohou zakládat na Měsíci stanice s lidskou posádkou i bez ní, přitom však mohou využít jen prostor k založení takové stanice nezbytně nutný. Stanice mohou být umístěny jen takovým způsobem, aby nezabraňovaly volnému přístupu do všech částí Měsíce, v souladu s čl. I odst. 2 Kosmické smlouvy. O stanici, její pozici a účelu je třeba bez odkladu informovat generálního tajemníka OSN. Dále je třeba jej informovat každý rok o pokračování či ukončení činnosti stanice.

Článek 10 Dohody o Měsíci v souvislosti s článkem V Kosmické smlouvy stanovuje *princip ochrany života a zdraví všech osob* na Měsíci. Pro tyto účely je třeba považovat všechny osoby za kosmonauty a ve smyslu Dohody o záchraně kosmonautů, jejich návratu a návratu objektů vypuštěných do kosmického prostoru i za součást personálu kosmické lodi. Smluvní státy jsou povinny osobám v ohrožení na Měsíci poskytnout útočiště na jejich stanicích, stavbách, kosmických aparaturách a dalších zařízeních.

2.2.2 Zákaz přivlastnění a svoboda využívání

Mezi základní znaky mezinárodních prostorů patří zákaz přivlastnění a právo na jejich využívání všemi státy.

Zákaz přivlastnění Měsíce lze posuzovat jako zákaz uplatňování suverenity státu, či v soukromoprávním smyslu jako zákaz uplatňování vlastnických práv.²¹

Zákaz přivlastnění Měsíce vychází ze zákazu přivlastnění kosmického prostoru, který je formulován jednak mezinárodními obyčejovými pravidly a jednak Kosmickou smlouvou z roku 1967. Článek II smlouvy stanoví, že kosmický prostor včetně Měsíce a jiných nebeských těles není předmětem přivlastnění státu na základě vyhlášení suverenity, užívání, okupace nebo jakýmkoli jiným způsobem.

Formulace tohoto článku dovoluje vznést otázku, zda-li se tento zákaz vztahuje i na uplatňování práv jednotlivců, protože stanovuje zákaz přivlastnění státem („national appropriation“ – přivlastnění státem ve smyslu národa). Již od 90. let lze registrovat mnoho pokusů o vznášení těchto nároků, avšak odborný výklad gramatický,

²¹ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 9.

systematický či logický, stejně jako názory odborníků²² nachází v ustanovení analogii k přivlastnění jednotlivcem a tuto možnost tak vylučuje. K tomuto názoru „*lze dospět i z formulace čl. II, kdy slova „nebo jiným způsobem“ jsou zamýšlena jako výraz myšlenky, že zákaz přivlastnění má mít účinek nejenom vůči státům, ale i vůči každému, tj. komukoliv*“.²³

Článek I odst. 2 Kosmické smlouvy vyjadřuje svobodu kosmického prostoru. Všechny státy mohou na základě rovnosti a v souladu s mezinárodním právem a bez jakékoli diskriminace svobodně využívat kosmický prostor včetně Měsíce a jiných nebeských těles pro průzkum. Součástí je taktéž svobodný přístup do všech částí nebeských těles. Naopak odst. 1 stanovuje, že tyto aktivity mají být prováděny v zájmu a ku prospěchu všech států bez ohledu na stupeň jejich ekonomického nebo vědeckého rozvoje. Konflikt mezi svobodou průzkumu a využívání stanoveném v odstavci druhém a nutností zohledňovat prospěch všech států stanovené v odstavci prvním vyřešila Deklarace o mezinárodní spolupráci v kosmickém prostoru přijatá v roce 1996. Tato deklarace ve svém odst. 3 zdůrazňuje svobodu využívání a průzkumu kosmického prostoru, ale dává tvar i obsahu odst. 1.²⁴ Ukládá státům, aby se snažily přispět k mezinárodní spolupráci při spravedlivých a vzájemně akceptovatelných podmínkách. Především by pak měly dbát, aby se tak dělo v zájmu a ku prospěchu rozvojových států. Tato deklarace není právně závazná, avšak byla přijata konsensem Valného shromáždění OSN, jedná se proto o velice autoritativní dokument.

Zákaz přivlastnění je jedním z principů mezinárodního kosmického práva, který je považován za obecně platnou obyčejovou normu mezinárodního práva. Tato „obyčejová normativita“²⁵ přesahuje ustanovení čl. II Kosmické smlouvy, což ve výsledku znamená, že i stát, který není smlouvou vázán, či stát, který by od Kosmické smlouvy odstoupil na základě čl. XVI, bude tímto zákazem jako pravidlem obyčejového práva stále vázán.²⁶

Tento princip je podrobněji upraven v Dohodě o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech z roku 1979. Článek 11 odst. 2 v podstatě parafrázuje článek

²² Ondřej, J., op. cit. 1, s. 32-34.

²³ Ondřej, J. Suverenita a vlastnictví ve vztahu ke kosmu a činnost soukromých osob. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, č. 1, 2008, str. 278.

²⁴ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 37.

²⁵ Čepelka, Č., Šturma, P. *Mezinárodní právo veřejné*. Nakladatelství Eurolex Bohemia, 1. vydání, Praha, 2003, str. 283.

²⁶ Lyall, F. On the Moon. *Journal of Space Law*, vol. 2, 1998, str. 135.

II Kosmické smlouvy a zakazuje přivlastnění Měsíce státy prohlášením suverenity, okupací, užíváním či jakýmkoli jiným způsobem. Odstavec 3 tento zákaz dále rozvádí a zahrnuje do zákazu přivlastnění povrch i nitro Měsíce, jejich části a přírodní zdroje na Měsíci nalezené. Zákaz se dle odst. 3 vztahuje nejen na státy, ale i na mezinárodní mezivládní nebo nevládní organizace, národní organizace, nevládní entity a fyzické osoby. Ve třetí větě tohoto odstavce je dále stanoveno, že právo přivlastnění povrchu či nitra Měsíce nebo jejich části nemůže vzniknout ani na základě umístění personálu, kosmických objektů, vybavení, staveb, stanic a zařízení nad a pod povrch Měsíce. Článek 11 Dohody je velice podrobný, zakazuje výslovně i přivlastňování si přírodních zdrojů nalezených na Měsíci. Vytváří tak základ pro odst. 5 téhož článku, který předpokládá vytvoření mezinárodního režimu pro těžbu přírodních zdrojů a jejich následné využívání v souladu s odst. 1, který prohlašuje Měsíc za *společné dědictví lidstva*.

Vzhledem k faktu, že závaznost Dohody o Měsíci je sporná, je třeba základ úpravy, zajišťující obecnou platnost tohoto fundamentálního principu, spatřovat v Kosmické smlouvě či v rámci práva obyčejového.

2.2.3 Mírové využívání

Obsah pojmu mírové využívání neboli využívání pro mírové účely není zcela jednotný. V užším slova smyslu zahrnuje činnost nevojenskou a činnost neagresivní úzce spjatou s vědeckým výzkumem. Některé státy však zastávají názor, že se jedná i o činnost vojenskou, avšak ryze neagresivního charakteru. Proto je třeba pojem vykládat v souvislosti s konkrétní smlouvou, s ustanoveními týkajícími se konkrétního mezinárodního prostoru, ačkoli Kosmická smlouva ani Dohoda o Měsíci výslovně činnost vojenského charakteru nezakazuje. Lze však vyvodit, že činností pro mírové účely se rozumí „činnost, jako je mírové využívání a výzkum, tj. činnost, která je prováděna ve prospěch a v zájmu všech států, čehož může být dosaženo jen tehdy, jestliže všechny způsoby vojenského využívání kosmu budou zakázány“.²⁷

²⁷ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 65-67.

Měsíc podléhá režimu úplné nemilitarizace. Kosmická smlouva ve svém článku IV. odst. 2 stanovuje, že Měsíc má být využíván výlučně pro mírové účely. Podobná, avšak konkretizovaná úprava se nachází v čl. 3 Dohody o Měsíci. Základním rozdílem je, že Dohoda o Měsíci rozšiřuje úpravu i na oběžné dráhy okolo Měsíce a další dráhy okolo něj či směřující k němu, a to na základě čl. 1 odst. 2.

Dle čl. 3 odst. 1 může být Měsíc státy využíván výlučně pro mírové účely. Odst. 2 stanovuje závazek států neumisťovat na oběžné dráhy okolo Měsíce či jiné dráhy k němu směřující jakékoli objekty nesoucí jaderné zbraně či jiný druh zbraní hromadného ničení, nebo umisťovat tyto a používat na povrchu Měsíce nebo v jeho nitru. Použití jaderných zbraní a zbraní hromadného ničení na oběžných drahách Měsíce a jiných drahách k němu směřujících je však zakázáno až na základě odst. 4 čl. 3 v souvislosti s výše zmíněným čl. 1 odst. 2. Odst. 4 čl. 3 Dohody o Měsíci spolu s čl. IV Kosmické smlouvy zakazují na Měsíci vojenské základny, zařízení a opevnění, používání a zkoušky jakéhokoli typu zbraní a provádění vojenských cvičení. Zákazem užívání jakéhokoli typu zbraní je Měsíc *úplně* nemilitarizován. Využívání pro mírové účely je dále podpořeno odst. 2 téhož článku, který zakazuje jakoukoli hrozbu silou nebo použití síly nebo jakýkoli jiný nepřátelský čin nebo hrozbu tímto činem. Rovněž je zakázáno využít Měsíc ke spáchání takového činu nebo se účastnit jakékoli hrozby ve vztahu k Zemi, Měsíci, kosmickým lodím, jejich personálu nebo umělým kosmickým objektům. Jedinou výjimkou použití síly je čl. 51 Charty OSN, který umožňuje sebeobranu státu v případě přímé agrese ve formě ozbrojeného útoku. Hrozba ozbrojeným útokem nebo určitá forma nevojenského donucení není legálním důvodem pro použití síly státy.²⁸

Ačkoli jsou na Měsíci zakázány (byť ne výslovně) aktivity vojenského charakteru, čl. 3 odst. 4 dovoluje použití vojenského personálu pro vědecký výzkum a jiné mírové účely. Stejně tak není zakázáno ani využívání jakéhokoli zařízení nebo prostředků nutných pro mírový výzkum a využívání Měsíce.

²⁸ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 79.

2.2.4 Jurisdikce a kontrola nad objekty a osobami na Měsíci a jiných nebeských tělesech

Základem úpravy výkonu jurisdikce a kontroly na Měsíci je čl. VIII Kosmické smlouvy, který stanovuje, že jurisdikci a kontrolu nad objekty a personálem tohoto objektu vykonává ten stát, v jehož rejstříku je tento objekt zapsán. Podle článku 12 Dohody o Měsíci si smluvní státy podrží jurisdikci a kontrolu nad svým personálem, prostředky, vybavením, příslušenstvím, stavbami a stanicemi na Měsíci.

Dohoda o Měsíci se však nezmiňuje o podmínce registrace daných objektů. Základem pro výkon jurisdikce a kontroly je vztah ke stanici a dalším objektům, který ve smyslu čl. 9 Dohody o Měsíci vzniká založením stanice a informováním o tom generálního tajemníka OSN. Ve výsledku je pojem státu registrace a státu založení stanice totožný.²⁹

Tento stát bude vykonávat i jurisdikci a kontrolu nad personálem. Nejedná se však o jurisdikci výlučnou, v případě posádek pocházejících z několika států není zcela jasné, zda-li by byla zachována jurisdikce personální jednotlivých států či by byla vykonávána jurisdikce státem registrace nebo založení stanice. Tato otázka zůstává otevřená, do budoucna lze však očekávat, že bude řešena dílčími smlouvami mezi vypouštějícími státy (jak předvídá čl. II Úmluvy o registraci objektů vypouštěných do kosmického prostoru z roku 1975).³⁰

2.2.5 Kontrola (ověřování) a řešení sporů

Kontrolou v mezinárodních prostorech se míní zejména ověřování, zda činnost států probíhá v souladu s příslušnými smlouvami. Výrazně se také projevuje v oblasti zakázané vojenské činnosti. Mezi základní prostředky kontroly patří inspekce, poskytování informací a konzultace.

Inspekce jsou upraveny článkem 15 Dohody o Měsíci: „Každý smluvní stát se může ujistit, zda-li aktivity druhých smluvních států týkající se výzkumu a využívání

²⁹ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 61.

³⁰ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 60.

Měsíce jsou v souladu s ustanoveními této smlouvy. Za tímto účelem budou všechna kosmická vozidla, vybavení, stavby, stanice a zařízení na Měsíci přístupné všem ostatním smluvním státům.“ Na rozdíl od úpravy obsažené v čl. XII Kosmické smlouvy zde není vyžadována reciprocita, což rozšiřuje možnosti kontroly tím, že vylučuje zabránění inspekce druhého státu odepřením přístupu.

Dále je však stanoveno, že daný stát musí v dostatečně rozumné lhůtě oznámit svou plánovanou návštěvu, aby mohly proběhnout žádoucí konzultace a aby mohla být učiněna dostatečná opatření pro zajištění bezpečnosti a nenarušení běžného provozu v zařízení, které bude navštíveno. Svobodný přístup je tedy formálně omezen, avšak toto opatření se vzhledem k charakteru aktivit na Měsíci a míře jejich nebezpečnosti jeví jako zcela adekvátní.

Dohoda o Měsíci dále rozšiřuje ustanovení Kosmické smlouvy o způsob provádění tohoto druhu kontroly. Smluvní stát může postupovat sám, za plné či částečné pomoci jiného smluvního státu, nebo cestou vhodných mezinárodních procedur v rámci OSN a v souladu s Chartou OSN.

Konzultace jsou především prostředkem pro řešení sporů. Dohoda o Měsíci se věnuje konzultacím v odst. 2 čl. 15: „Smluvní stát, který důvodně věří, že druhý smluvní stát neplní závazky jemu vzniklé na základě této dohody, nebo že tento stát porušuje práva, která prvním státu plynou z této dohody, může požádat druhý stát o konzultace. Zároveň dovoluje zúčastnit se konzultací jakémukoli třetímu smluvnímu státu, který o to požádá.

Na rozdíl od ustanovení Kosmické smlouvy v čl. IX je možné o konzultace požádat v případě, kdy stát předpokládá porušení či neplnění závazků, Kosmická smlouva předvídá použití konzultací, pouze pokud hrozí nebezpečí škodlivého působení na činnost jiného státu. Zatímco Kosmická smlouva neobsahuje povinnost státu ke konzultacím přistoupit, dle Dohody o Měsíci jsou tyto konzultace povinné a musí být provedeny bez odkladu. Úprava v Dohodě o Měsíci je dále rozšířena o postup v případě neúspěchu konzultací: Pokud konzultace nevedou k vzájemně přijatelnému řešení, které zohledňuje práva a zájmy všech zúčastněných států, dotčené státy provedou všechna opatření nutná k ukončení rozporu. Pokud ani poté nedospějí k žádoucímu výsledku, mohou požádat o pomoc generálního tajemníka OSN. Pokud smluvní stát neudrží diplomatický styk se státem, který je druhou stranou konzultací, může dle

svého výběru buď jednat sám, nebo prostřednictvím jiného státu nebo generálního tajemníka OSN jako prostředníka.

Výsledek konzultací musí být sdělen generálnímu tajemníkovi OSN, který o něm následně informuje všechny dotčené státy.

Poskytování informací je důležitým předpokladem kontroly, jako metoda kontroly mohou však působit jen nepřímým způsobem. Článek XI Kosmické smlouvy stanoví, že smluvní státy při provádění činnosti v kosmickém prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles souhlasí s tím, že budou informovat generálního tajemníka OSN, veřejnost a mezinárodní vědeckou pospolitost v co největší možné a uskutečnitelné míře o povaze, provádění, místě a výsledcích této činnosti. Dohoda o Měsíci tuto úpravu rozšiřuje v čl. 5 odst. 3, kde ukládá státům povinnost informovat o objevení veškerých jevů, které by mohly ohrozit lidský život nebo zdraví, stejně jako jevů svědčících o organickém životě. Dále je v čl. 5 stanoven způsob informování o misi trvajících déle než 60 dní a povinnost informovat druhý stát, pokud stát zjistí, že se tento druhý stát chystá k určité činnosti ve stejný čas ve stejné oblasti Měsíce či oběžné dráhy okolo Měsíce či jiné dráhy k němu vedoucí.

2.2.6 Odpovědnost

Odpovědností v mezinárodních prostorech rozumíme odpovědnost za mezinárodně protiprávní chování (angl. international responsibility) a odpovědnost za činnost nezakázanou mezinárodním právem, tedy odpovědnost za škodu (angl. international liability). Odpovědnost za činnost mezinárodním právem nezakázanou vzniká již v důsledku dané aktivity, nemá tedy na rozdíl od odpovědnosti za mezinárodně protiprávní chování akcesorickou povahu vůči porušení povinnosti z primárního vztahu. Na mezinárodní prostory se vztahují i obecná pravidla o mezinárodní odpovědnosti, avšak obecná pravidla týkající se odpovědnosti za činnost mezinárodním právem nezakázanou se ještě v mezinárodním právu neustálila.³¹

Kosmická smlouva v čl. VI stanovuje, že smluvní státy nesou mezinárodní odpovědnost za národní aktivity v kosmickém prostoru včetně Měsíce a jiných

³¹ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 223.

nebeských těles, ať už jsou prováděny vládními organizacemi či nevládními institucemi, a za provádění těchto aktivit v souladu s ustanoveními této smlouvy. Stát tedy zodpovídá i za protiprávní chování nevládních institucí, kterým však uděluje autorizaci k činnosti v kosmickém prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles a trvale nad nimi provádí kontrolu. Odpovědnost za činnost mezinárodních organizací nese jak organizace samotná, tak její členské státy.

Odpovědnost za škody upravuje Kosmická smlouva v čl. VII: Každý smluvní stát, který vypouští nebo zajišťuje vypuštění objektu do kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles, a každý smluvní stát, z jehož území či zařízení je objekt vypuštěn, je mezinárodně odpovědný za škody způsobené tímto objektem nebo jeho částmi jiným smluvním státům, nebo jejich právnickým nebo fyzickým osobám na Zemi, ve vzdušném prostoru nebo kosmickém prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles. Dle výkladu tohoto článku se jedná o odpovědnost objektivní (absolutní). Kosmická smlouva nezmiňuje nutnost souvislosti mezi chováním, které vedlo ke vzniku škody, a nastalou škodou, která by zakládala odpovědnost subjektivní. Tato skutečnost také odpovídá přístupu států nahradit škodu bez ohledu na zavinění při činnosti, která vyvolává riziko, jež je podstatně vyšší než při jakékoli jiné činnosti (např. v tzv. zvláště nebezpečných provozech).³² Odpovědnost za škody je podrobněji upravena v Úmluvě o odpovědnosti za škody způsobené kosmickými objekty z roku 1972.

Dohoda o Měsíci obsahuje ve svém čl. 14 úpravu odpovědnosti za protiprávní chování smluvních států. Ve své podstatě je shodná s úpravou čl. VI Kosmické smlouvy, liší se však výslovným požadavkem provádění činností na Měsíci nevládními institucemi jen pod kontrolou a trvalým dohledem příslušného smluvního státu.

Jak je vyjádřeno v odst. 2 téhož článku, Dohoda o Měsíci předvídá vytvoření podrobných dohod týkajících se odpovědnosti za škody způsobené na Měsíci v okamžiku, kdy budou vynuceny realizovanou činností rozsáhlého charakteru. Tyto dohody budou doplňovat ustanovení Kosmické smlouvy a Úmluvy o odpovědnosti za škody způsobené kosmickými objekty.

³² Ondřej, J., op. cit. 1, s. 230.

3 Geneze právního režimu Měsíce

První úpravou vztahující se k právnímu režimu Měsíce byl princip obsažený v rezoluci č. 1721 (XVI) přijaté Valným shromážděním OSN dne 20. prosince 1961, která stanovovala program pro mezinárodní spolupráci při mírovém využívání kosmického prostoru. Tento princip se vztahuje na celý kosmický prostor včetně nebeských těles a určuje, že kosmický prostor a nebeská tělesa jsou volná pro výzkum a využívání všemi státy podle mezinárodního práva a nepodléhají národnímu přivlastnění. Následně byl vtělen do Deklarace právních zásad činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru, přijaté jednomyslně v roce 1963.

Deklarace rozšiřuje původní znění výše zmíněného principu a na prvním místě stanovuje, že výzkum a využívání kosmického prostoru bude prováděn v zájmu a ku prospěchu celého lidstva. Zásada č. 2 Deklarace uvádí, shodně s původním zněním principu, že kosmický prostor a nebeská tělesa jsou volná pro výzkum a využívání všemi státy na základě rovnosti a dle mezinárodního práva. Konečně dle principu č. 3 kosmický prostor a nebeská tělesa nemohou být předmětem národního přivlastnění vyhlášením suverenity, využíváním, okupací, nebo jakýmkoli jiným způsobem.

První právně závaznou úpravu právního režimu Měsíce přinesla Kosmická smlouva přijatá v roce 1967 v čl. I, který obsahuje přejetá ustanovení prvních tří principů Deklarace.

Všechny zmíněné dokumenty zakládají s mírnými odchylkami režim „svobodného využívání Měsíce“ tedy režim *rei communis omnium*.

3.1 Res communis omnium

3.1.1 Pojem a jeho obsah dle Kosmické smlouvy

Slovník Gérarda Cornuho definuje pojem *res communis omnium* (la chose commune) jako věc, která nepatří nikomu a jejíž užívání je společné všem (La chose

commune est une chose qui n'appartient à personne et dont l'usage est commun à tous).³³ Tato definice je základem pro stěžejní rysy tohoto právního režimu.

Pojem *res communis omnium* bývá vymezen jako protiklad pojmu *res nullius* (věc ničí, věc, která nikomu nepatří). Jako *res nullius* lze označit věc, kterou si lze přivlastnit, a to na základě tzv. prvotní okupace.

Vznik institutu *rei communis omnium* se váže k období objevování nových zemí, a tedy období mořeplavby. Moře a oceány, jako dosud nedotčené prostory, byly označovány jako *res nullius* a mohly být dle dosavadně užívaného práva přivlastněny. Pokud by však tyto prostory byly přivlastněny, došlo by k výraznému ztížení a omezení veškerých námořních aktivit, a nikoli k jejich rozvoji, jak bylo žádoucí. Proto byl postupně prosazován princip svobody moří, který tento prostor uvolnil jak pro námořní dopravu, tak i pro účely hospodářské. Princip svobody moří byl roku 1958 přetaven Ženevskou úmluvou o volném moři do právní úpravy v postavení *rei communis omnium*.

Prostory upravované právním režimem *rei communis omnium* musí splňovat následující podmínky:

- 1. Oblast musí být otevřena k užívání všemi státy.**
- 2. Oblast ani její části státy nemohou podrobit své svrchovanosti.**
- 3. Státy musí vykonávat dovolenou činnost v oblasti s ohledem na korespondující zájmy a činnost ostatních států.**
- 4. Zdroje nacházející se v oblasti mohou být užívány a přivlastňovány jednotlivými státy.**³⁴

Kosmický prostor včetně Měsíce a jiných nebeských těles není jediným mezinárodním prostorem, na který se aplikuje tento režim. Smlouvou o Antarktidě z roku 1957 je zaručen volný přístup všech států na její území, tato smlouva však obsahuje zároveň ustanovení, na jehož základě není možné považovat jakoukoli formulaci ve smlouvě za zřeknutí se již nabytých práv vůči území Antarktidy. Antarktida tedy nepodléhá absolutnímu režimu *rei communis omnium*, některé z jejích částí zůstávají ve výlučném vlastnictví určitých států. Smlouva nadto neobsahuje žádné pravidlo pro nakládání s přírodními zdroji a jejich využívání. Přírodní zdroje nalezené

³³ Cornu, G. *Vocabulaire juridique*. Presses Universitaires de France, 7. vydání, Paris, 2005, str. 152.

³⁴ Malenovský, J. Od „res communis omnium“ ke „společnému dědictví lidstva“. *Právník*, č. 6, 1978, str. 558-559.

v Antarktidě se tedy stále mohou stát předmětem přivlastnění, nebo mohou podléhat režimu *společného dědictví lidstva*, či režimu jinému.

Právní režim Antarktidy lze spíše označit za režim oblasti „vyhrazené k mírovým účelům“, avšak i zde bychom našli určité odlišnosti: Oblasti vyhrazené k mírovým účelům či jejich části či jejich přírodní zdroje nepodléhají vždy zákazu přivlastnění, naopak zákaz přivlastnění je základním atributem pojmu *res communis omnium*; tyto oblasti jsou používány výhradně k mírovým účelům a státy v nich operující jsou povinny spolupracovat při určitých činnostech.

Kosmický prostor a nebeská tělesa jsou taktéž oblastí „vyhrazenou k mírovým účelům“, jak uvádí čl. 4 Kosmické smlouvy: „The Moon and other celestial bodies shall be used by all States Parties to the Treaty exclusively for peaceful purposes.“ Smlouva zároveň zakazuje jakékoli budování vojenských základen, testování zbraní, vojenské manévry a umístování jakýchkoli objektů, jejichž součástí by byly jaderné zbraně či jiné zbraně hromadného ničení, do kosmu, na nebeská tělesa či na oběžnou dráhu Země. Dalším společným rysem právního režimu kosmického prostoru a Antarktidy je závazek smluvních stran rozvíjet mezinárodní spolupráci při výzkumu a využívání kosmu.

Aby bylo možné určit, zda lze dle Kosmické smlouvy na kosmický prostor včetně Měsíce a jiných nebeských těles aplikovat právní režim *rei communis omnium*, je třeba nejdříve zjistit, zda právní úprava naplňuje výše uvedené čtyři znaky:

1. Oblast musí být využívána všemi státy.

Článek I Kosmické smlouvy dokazuje, že oblast je otevřena k užívání všemi státy: „Outer space, including the Moon and other celestial bodies, shall be free for exploration and use by all States without discrimination of any kind, on a basis of equality and in accordance with international law, and there shall be free access to all areas of celestial bodies.“, tedy: „Kosmický prostor, včetně Měsíce a jiných nebeských těles je volný pro výzkum a využívání všemi státy bez ohledu na jakékoli rozdíly, a to na základě rovnosti a v souladu s mezinárodním právem, a všechny oblasti nebeských těles jsou volně přístupné.“

2. Oblast ani její části státy nemohou podrobit své svrchovanosti.

Dle článku II téže smlouvy nemůže být kosmický prostor, včetně Měsíce a jiných nebeských těles, předmětem přivlastnění na základě suverenity státu okupací či jakýmkoli jiným způsobem. („Outer space, including the Moon and other celestial

bodies, is not subject to national appropriation by claim of sovereignty, by means of use or occupation, or by any other means.“)

3. Státy musí vykonávat dovolenou činnost v oblasti s ohledem na korespondující zájmy a činnost ostatních států.

Tato podmínka je splněna s ohledem na již zmíněný druhý odstavec článku I Kosmické smlouvy, ve kterém se stanovuje, že kosmický prostor, včetně Měsíce a jiných nebeských těles, je volný pro výzkum a využívání všemi státy bez ohledu na jakékoli rozdíly, a to na základě rovnosti a v souladu s mezinárodním právem.

4. Zdroje nacházející se v oblasti mohou být užívány a přivlastňovány jednotlivými státy.

Otázka, zda Kosmická smlouva umožňuje, aby zdroje nalezené v kosmickém prostoru byly státy užívány a následně i přivlastňovány, dosud nebyla zodpovězena ani pozitivním právem, ani právní teorií.³⁵ Na výklad znění prvního odstavce článku I Kosmické smlouvy existuje náhled příznivců právního režimu *rei communis omnium* i jeho odpůrců.

Čl. I odst. 1 stanovuje: „The exploration and use of outer space, including the Moon and other celestial bodies, shall be carried out for the benefit and in the interests of all countries, irrespective of their degree of economic or scientific development, and shall be the province of all mankind.“, tedy „Výzkum a využívání kosmického prostoru, včetně Měsíce a jiných nebeských těles, bude prováděno pro blaho a v zájmu všech států bez ohledu na jejich stupeň hospodářského a vědeckého rozvoje a patří všemu lidstvu“.³⁶

Protože otázka zdrojů není v Kosmické smlouvě řešena přímo, je třeba zaměřit se na sousloví „...shall be the province of all mankind“, neboli „...a patří všemu lidstvu“ a jeho výklad. Příznivci názoru, že kosmický prostor je *res communis omnium*, poukazují na nejasnost tohoto vyjádření. Slovo „patřit“ nepatří mezi právní pojmy a nelze jej tedy vyložit jinak než podle úmyslu smluvních stran a kontextu. Dle této argumentace je vyjádřením abstraktním, nikoli normativním, které nemá za následek zákaz přivlastňování přírodních surovin. Je idealistickým zdůrazněním významu výzkumu a využívání kosmického prostoru jako celku i jednotlivých nebeských těles a

³⁵ Malenovský, J., op. cit. 34, str. 560.

³⁶ použit překlad J. Malenovského z článku Od „res communis omnium“ ke „společnému dědictví lidstva“, *Právník*, č. 6, 1978, str. 560.

jejich přírodních zdrojů pro všechny státy a celé lidstvo. Ke stejnému výkladu lze dojít i použitím analogie s volným mořem a jeho živým bohatstvím.

Podle odpůrců názoru, že kosmický prostor je *res communis omnium*, odstavec první článku I obsahuje jednak práva všech států na plody výzkumu a využívání, které provádí jakýkoli stát, a to i na plody peněžní, jednak i právo dohledu, které mají všechny nekosmické státy nad veškerou činností výzkumu a využívání kosmického prostoru a nebeských těles. Tato ustanovení jsou normativního charakteru. Uvedené tvrzení zcela vylučuje náhled na kosmický prostor jako na *rem communis omnium*, přírodní zdroje v něm nalezené nemohou být přivlastněny, lze je jen užít v zájmu a pro blaho všech.³⁷

Odpůrci vidí základ volného využívání kosmického prostoru, včetně Měsíce a jiných nebeských těles, v druhém odstavci článku 1: „Outer space, including the Moon and other celestial bodies, shall be free for exploration and use by all States without discrimination of any kind, on a basis of equality and in accordance with international law, and there shall be free access to all areas of celestial bodies.“ Odstavec první téhož článku toto ustanovení konkretizuje.

Na základě výkladu pojmu „province of all mankind“, tedy „patří všemu lidstvu“, lze určit, že právní úprava kosmického prostoru, včetně Měsíce a jiných nebeských těles, založená Kosmickou smlouvou z roku 1967, přesahuje rámec *rei communis omnium*. Zároveň se tato interpretace stala východiskem pro Dohodu o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech z roku 1979, která v článku 11 stanovuje, že: „1. The Moon and its natural resources are the **common heritage of mankind**, which finds its expression in the provisions of this Agreement, in particular in paragraph 5 of this article.“, tedy „Měsíc a jeho přírodní zdroje jsou společným dědictvím lidstva...“. Vznikla tak nová varianta právní úpravy s názvem „*společné dědictví lidstva*“, což do disputace ohledně právního režimu Měsíce jako nebeského tělesa a jeho přírodních zdrojů vneslo nový rozměr.

³⁷ Malenovský, J., op. cit. 34, str. 561.

3.2 Společné dědictví lidstva

3.2.1 Původ pojmu

Ve druhé polovině 20. století dochází k razantnímu technologickému a vědeckému rozvoji, díky němuž člověk může překonávat současné hranice v oblasti výzkumu a postupovat dále. Pro oblast mezinárodního práva znamená tento pokrok ve výzkumu objevení nového pojmu. Vznik pojmu „*společné dědictví lidstva*“ se váže k okolnostem, které na počátku šedesátých let umožnily začít využívat dno pod volným mořem.

Dosavadní úprava Úmluvy o volném moři z roku 1958 se nezmiňovala o dnu oceánů, nezabývala se tedy ani možnostmi těžby přírodních zdrojů ze dna oceánů. V této situaci bylo třeba zasáhnout a navrhnout alespoň základní zásady přístupu k využívání mořského dna. Úmluva o volném moři z roku 1958 zakotvila zásadu zákazu přivlastnění, ta se však týkala jen volného moře, ve vztahu ke dnu oceánů tedy hrozilo přivlastňování jednotlivými státy.

V roce 1967 přednesla Malta na Valném shromáždění OSN memorandum, které se týkalo dna pod volným mořem za hranicemi pravomocí států. Navrhla, aby bylo dno pod volným mořem prohlášeno *společným dědictvím lidstva*.³⁸ Zároveň stanovila základní zásady tohoto režimu, mezi něž patřily: **zákaz přivlastnění, výlučně mírové využívání, provádění průzkumu mořského a oceánského dna v souladu se zásadami a cíli Charty OSN, šetření zájmů lidstva při těžbě z mořského a oceánského dna a použití čistého finančního prospěchu získaného z využívání a těžby mořského a oceánského dna zejména na podporu rozvoje chudých zemí.**

Maltské memorandum byl podnětem pro zahájení činnosti Valného shromáždění OSN, které roku 1967 zřídilo Výbor pro studium otázek mořského dna. Výsledkem činnosti Výboru bylo vydání Deklarace zásad, jimiž se spravuje mořské a oceánské dno za hranicemi jurisdikce států z roku 1970, kterou mořské a oceánské dno bylo prohlášeno za *společné dědictví lidstva*. Následovala III. konference o mořském právu,

³⁸ Tuerk, H. Proslov „The Negotiation of the „Moon Agreement“. *Space Law Symposium 2009 - 30th Anniversary of the Moon Agreement: Retrospects and Prospects*, Vídeň, 23.března 2009, str. 4.

kteřá dále projednávala problematiku mořského dna. V roce 1982 byla její činnost zakončena přijetím **Úmluvy o mořském právu**. Mořské dno a jeho přírodní zdroje jsou v ní prohlášeny za *společné dědictví lidstva*.³⁹

V roce 1970 se pojem *společné dědictví lidstva* poprvé objevil i v oblasti práva kosmického. Argentina předložila svůj „Návrh dohody týkající se zásad upravujících činnost při využívání přírodních zdrojů Měsíce a jiných nebeských těles“, kterým reagovala na prudký rozvoj v oblasti průzkumu Měsíce a především na skutečnost, že brzy dojde i k vytvoření předpokladů pro využívání Měsíce a těžbu přírodních zdrojů. Dokument prohlásil přírodní zdroje Měsíce a ostatních nebeských těles za *společné dědictví lidstva*. Následoval návrh vytvořený Sovětským svazem. Na rozdíl od argentinského dokumentu sovětský návrh obsahoval jasný nesouhlas s konceptem *společného dědictví lidstva*, jeho součástí však byl princip zákazu přivlastnění povrchu či nitra Měsíce. Až sovětský podnět probudil činnost Výboru pro mírové využívání kosmického prostoru a Valného shromáždění OSN, avšak vzhledem k těžkostem, které provázely definování pojmu *společné dědictví lidstva*, a k rozdílným zájmům jednotlivých států na obsahu úmluvy se podařilo přijmout **Dohodu o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech** až v roce 1979.

3.2.2 Charakteristika pojmu

Samotný pojem *společné dědictví lidstva* zůstává i nadále nedefinován. Ani Úmluva o mořském právu, ani Dohoda o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech neobsahuje jeho přesné vymezení, pojem je vymezen pomocí dalších ustanovení, která se týkají praktického využití dané oblasti.

Jedná se o koncept mezinárodního práva, který se stále vyvíjí i přes pokroky, které ve vztahu k objasnění jeho obsahu byly učiněny v posledních desetiletích. Pro jeho bližší charakteristiku je třeba použít výkladu termínu „lidstvo“ jakožto subjektu schopného vlastnit dědictví ve prospěch všech.⁴⁰

³⁹ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 120-121.

⁴⁰ de Faraminán Gilbert, J. M. Přednáška „The Common Heritage of Mankind Principle: The Moon and Lunar Resources“. *18th ECSL Summer Course on Space Law and Policy*, září 2009, str. 6.

Termín **lidstvo** přináší hned několik otázek. Jedná se o subjekt mezinárodního práva? Subjekty mezinárodního práva jsou podle obecné nauky především svrchované státy, popřípadě jiné subjekty, např. mezinárodní organizace. Lidstvo samo o sobě je výraz popisující sociologický či biologický jev. V jednotlivých úmluvách jsou však lidstvu jako určitému subjektu přiřazována práva a povinnosti, proto se lze domnívat, že lidstvo je samo o sobě, stejně jako svrchovaný stát, zastřešujícím pojmem pro „skupinu lidí“, a vytváří tak subjekt mezinárodního práva. „Lidstvo“ má však na rozdíl od státu či mezinárodní organizace znatelně širší význam, ve skutečnosti oba prvky zahrnuje. „Lidstvu dnes odpovídá ztotožnění se společenstvím států s tím, že je třeba vzít v úvahu zájmy všech zemí i národů, které nedosáhly plné nezávislosti“.⁴¹

Dle Faraminána Gilberta je lidstvo „*abstraktní a nedělitelnou entitou, je více než celek všech jednotlivců, kteří tvoří lidský druh: je lidským druhem dneška i zítřka, je aktuálním a budoucím lidským druhem a také, v určitém slova smyslu, mezinárodní komunitou vytvářející celek, který se rozmanitě a složitě integruje*“. Je třeba poznamenat, že koncept subjektu mezinárodního práva se v poslední době značně rozvinul, a to od výlučného postavení státu jako subjektu mezinárodního práva, přes přiznání stejného postavení i mezinárodním organizacím a nakonec i jednotlivci v rámci mezinárodního práva soukromého. Není proto důvodu, aby byla odepřena právní subjektivita lidstvu jako celku.⁴²

Lidstvo jako takové na rozdíl od ostatních subjektů mezinárodního práva není subjektem práva, jehož zájmy by byly zastoupeny konkrétními osobami či orgány. Avšak v současnosti je možno říci, že „*lidstvo je institucionalizováno prostřednictvím OSN a mezinárodního práva, vytvářeného přímo či nepřímo OSN, které určuje, jak bude lidstvo zastoupeno, jak a čím je tvořeno dědictví lidstva a jak je chráněno z právního hlediska*“.⁴³

Dále vyvstává otázka, zdali pojem „lidstvo“ zahrnuje všechny státy, nebo jen státy přistouпивší k Dohodě o Měsíci. Zatímco v Úmluvě o mořském právu je výslovně zmíněno lidstvo jako celek, tedy přirozeně zahrnuje všechny státy, v Dohodě o Měsíci je výrazivo omezeno jen na samotný pojem „lidstvo“. Z tohoto rozdílu lze usuzovat, že úprava *společného dědictví lidstva* se v Dohodě o Měsíci vztahuje jen na smluvní státy.

⁴¹ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 129.

⁴² de Faraminán Gilbert, J. M., op. cit. 40, str. 10.

⁴³ de Faraminán Gilbert, J. M., op. cit. 40, str. 11.

Avšak pokud tomu tak bylo, jaký význam by mělo hovořit o lidstvu? V tomto případě by neměl význam ani samotný pojem „obecné dědictví lidstva“, protože by se vztahoval jen na některé státy. *Společné dědictví lidstva* se týká všech států, nejen států smluvních.⁴⁴

Pojem „lidstvo“ v sobě obsahuje zdůraznění zájmu na tom, aby prospěch z činnosti v těchto oblastech zahrnující výzkum, těžbu přírodních surovin a jejich využívání mělo co nejvíce národů.

Dle slovníku Gérarda Cornuho **dědictví** (héritage) je „patrimoine d'une personne envisagé au moment du décès de celle-ci; patrimoine successoral; ensemble des biens transmis aux héritiers“⁴⁵, a tedy: majetek osoby v okamžiku jejího úmrtí; majetek, který je předmětem dědictví; soubor majetku převedený na dědice. Legální definice vztahuje tedy obsah pojmu dědictví výhradně k vlastnictví a majetku. Společný – „commun, commune“ znamená to, co se dotýká všech členů určité skupiny (qui concerne tous les membres d'un groupe), to, co je majetkem vícera osob (qui est la propriété de plusieurs).⁴⁶

Avšak „společné dědictví“ jako pojem úzce souvisí s jeho vlastním účelem, jímž je, jak je zmíněno výše, zakotvení možnosti prospěchu z veškerých aktivit týkajících se Měsíce a jeho přírodních surovin co nejširšímu okruhu států. Nejedná se tedy o dědictví ve formě určitého vlastnictví, jak stanoví nauka občanskoprávní, vlastnictví či přivlastnění Měsíce není možné. Pojem dědictví má význam abstraktního rázu, dědictvím je míněn nejen hmotný prospěch ve formě těžby surovin, ale i přístup k nově získaným informacím, přístup k celému povrchu Měsíce a především pak vědomí, že Měsíc nelze přivlastnit, díky čemuž mu je ponechána určitá míra nedotknutelnosti. Tímto významem dalece přesahuje potenciální společné vlastnictví Měsíce lidstvem.

„*Dědictví ve společném dědictví lidstva* znamená, že činnost na mořském dnu i na Měsíci se má provádět ve prospěch lidstva a z toho důvodu se má spravedlivě rozdělovat získaný prospěch. Spravedlivé rozdělování prospěchu můžeme pokládat za výraz *společného dědictví lidstva* v užším slova smyslu.“⁴⁷

⁴⁴ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 129.

⁴⁵ Cornu, G., op. cit. 33, str. 446.

⁴⁶ Cornu, G., op. cit. 33, str. 180.

⁴⁷ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 133.

3.3 Obsah „společného dědictví lidstva“ a jeho „tragédie“

Přestože obsah pojmu *společného dědictví lidstva* nebyl dosud oficiálně určen, lze vyvodit, že jeho základ je tvořen pěti elementy.

Prvním elementem je zákaz soukromého či veřejného přivlastnění dotčeného prostoru, nikdo nemůže po právu vlastnit prostory *společného dědictví lidstva*. Za druhé, zástupci všech národů se musí postarat o správu přírodních zdrojů těchto prostorů vzhledem k tomu, že náleží (patří) všem. Protože není prakticky možné, aby byla správa prováděna samotným lidstvem či národy, je třeba vytvořit speciální agenturu pro koordinaci sdílené správy, která se bude starat o prostory podléhající právnímu režimu *společného dědictví lidstva* jménem celého lidstva a v jeho prospěch. Za třetí, všechny národy spolu budou sdílet prospěchy získané z dotčených prostorů. Za čtvrté, dané oblasti lze využívat jen pro mírové účely. V těchto prostorech je zakázáno umisťovat zbraně či vojenská zařízení. Závazkem každého národa je snaha o udržení míru, jakýkoli ozbrojený konflikt je v těchto oblastech považován za protiprávní. Za páté, prostory podléhající režimu *společného dědictví lidstva* by měly být zachovány pro blaho následujících generací.⁴⁸

Dle A. Ch. Kisse přijetí principu *společného dědictví lidstva* představuje další fázi vývoje mezinárodního práva. Zákonodárce jako takový by neměl opomíjet změny v rámci lidské společnosti a měl by věnovat zvýšenou pozornost novým oborům objevujícím se v souvislosti s vědeckým výzkumem a technologickým pokrokem, aby byl schopen vytvořit úpravu založenou na spravedlnosti a rovnosti všech. V souvislosti s tímto se začal vyvíjet koncept *společného dědictví lidstva*, a to přes „*anarchii režimu rei nullius, velkorysost režimu rei communis až ke konceptu společného dědictví lidstva zahrnující taktéž současné a budoucí zájmy lidstva*“.⁴⁹ Právní režim *rei communis omnium* nepředstavuje tedy jen předchozí krok v rámci vývoje právní úpravy, nýbrž i bázi pro právní režim *společného dědictví lidstva*.

⁴⁸ Shackelford, S. J. The Tragedy of the Common Heritage of Mankind. Board of Trustees of the Leland Stanford Junior University, *Stanford Environmental Law Journal*, únor 2009, str. 4.

⁴⁹ de Faraminán Gilbert, J. M., op. cit. 40, str. 8, ve spojení s Kiss, A.Ch., La notion de patrimoine commun de l'Humanité“. *Recueil des Cours*, Academie de Droit international, vol. 2, 1982, str. 120.

Událostí, která ovlivnila vznik principu *společného dědictví lidstva*, byly politické snahy o zaručení rovného přerozdělování přírodních zdrojů mezi státy disponujícími technologiemi pro získávání těchto zdrojů a státy ostatními. Proto je třeba vidět osu tohoto principu v pojmu „universalita“, která představuje myšlenku zákazu přivlastnění těchto zdrojů a kolektivního prospěchu z určených statků.

3.3.1 Tragédie a morálka společného dědictví lidstva

Nelze však opominout teorii *tragédie společného dědictví lidstva*, která byla představena již v roce 1833 Williamem Foersterem Lloydem a dále rozvedena Garretem Hardinem v článku se stejnojmenným názvem, publikovaném v roce 1968 v *Journal Science*. Dle této teorie vede volný přístup k přírodním zdrojům k nadměrnému využívání těchto zdrojů, a tím i k jejich postupnému vyčerpání. Dle Hardina neexistuje žádné předvídatelné řešení zabraňující nadměrnému využívání zdrojů v situaci, kdy vzrůstá lidská populace i životní úroveň a planeta je tvořena zdroji vyčerpatelnými. Jádro *tragédie* spočívá dle Hardina ve svobodě, tedy svobodě činit, co si každý přeje, v tomto ohledu se tím míní volné využívání nalezených přírodních zdrojů, i spravedlivě rozdělovaných mezi všechny státy či národy bez rozdílu. Stanovený režim *společného dědictví lidstva* v sobě tedy zároveň obsahuje i element, který je jasným protikladem samotné podstaty režimu, zakládá totiž možnost vyčerpání dané oblasti.⁵⁰

Nadměrné využívání a vyčerpání oblastí s režimem *společného dědictví lidstva* není však jedinou tragédií v rámci této teorie. Na druhou stranu je totiž třeba najít vhodné východisko pro efektivní správu využívání a přerozdělování přírodních zdrojů tak, aby zdroje vůbec mohly být využívány. Vzhledem k vývoji společnosti a vzrůstání jejích nároků roste i potřeba využívání dalších, nových zdrojů, které se mohou nacházet ve zmíněných oblastech.

Paradoxně je tedy základem teorie o *tragédii společného dědictví lidstva* hrozba nadměrného i podměrného využívání. Vyhnutí se této tragédii vyžaduje proto jednak účinnou ochranu přírodních zdrojů, aby mohly být zachovány, a jednak vytvoření

⁵⁰ Shackelford, S. J., op. cit. 48, str. 4.

odpovědného orgánu správy prostřednictvím mezinárodní spolupráce, aby mohly být využívány.⁵¹

Dalším problémem konceptu společného dědictví lidstva je skutečnost, že spojuje právní úpravu s morálními postoji, což je pro normu mezinárodního práva nepřijatelné. Princip společného dědictví lidstva může být nahlížen jako pokus států, které nedisponují dostatečnými technologiemi pro využívání přírodních zdrojů, donutit státy toho schopné k realizaci těchto aktivit a k následnému rozdělení prospěchu i mezi státy, které se realizace nezúčastnily ani po stránce vědecké, finanční či technické. V tomto okamžiku by oddělení morálky a práva mohlo usnadnit praktické zneužití ustanoveného režimu ve prospěch méně rozvinutých států. Obecně vzato, právní systémy nemohou fungovat dostatečně efektivně, pokud ti, na něž se vztahují, dodržují jen literu zákona, a nikoli i jeho ducha a morální principy v něm obsažené.⁵²

Fakt, že jádrem principu *společného dědictví lidstva* je morální imperativ, by neměl znamenat jeho odmítnutí. *Společné dědictví lidstva* je výsledkem plynulého vývoje, jeho vznik je opodstatněn zásadními změnami ve společnosti, jejichž součástí je bezpochyby i evoluce morálních postojů v dané věci. Dle Francise Lyalla je otázkou jen několika desetiletí, než bude lidstvo svedeno na cestu barbarství, pokud tento imperativ nebude zachován a ctěn.

3.4 Společné dědictví lidstva v Dohodě o Měsíci

Dohoda o Měsíci v čl. 11 odst. 1 stanovuje, že Měsíc a jeho přírodní zdroje jsou *společným dědictvím lidstva*, které je dále rozvedeno dalšími ustanoveními dohody, zejména pak odst. 5 téhož článku. V odst. 5 je obsažena povinnost států vytvořit mezinárodní režim pro řízení využívání přírodních zdrojů Měsíce (včetně procedur přivlastňování), jakmile bude využívání prakticky proveditelné („States Parties to this Agreement hereby undertake to establish an international regime, including appropriate procedures, to govern the exploitation of the natural resources of the Moon as such exploitations about to become feasible. This provision shall be implemented in accordance with article 18 of this Agreement.“).

⁵¹ Shackelford, S. J., op. cit. 48, str. 4.

⁵² Lyall, F., op. cit. 26, str. 135.

Mezi další atributy *společného dědictví lidstva*, které dohoda upravuje, patří:

- a) právo států podílet se na výzkumu a využívání daných oblastí bez diskriminace a na základě rovnosti (čl. 11 odst. 4 Dohody o Měsíci)
- b) spravedlivé rozdělování prospěchu zejména s ohledem na rozvojové země (čl. 11 odst. 7/d Dohody)
- c) zákaz přivlastnění Měsíce jako celku, jeho částí i přírodních zdrojů tam, kde se nacházejí (čl. 11 odst. 2, 3 Dohody)
- d) ochrana prostředí Měsíce (čl. 4 odst. 1 a čl. 7 Dohody o Měsíci)
- e) racionální správa zdrojů Měsíce (čl. 11 odst. 7/b Dohody o Měsíci)
- f) využívání Měsíce výlučně pro mírové účely (čl. 3 Dohody o Měsíci).⁵³

Ustanovení čl. 11 odst. 5 je stěžejní pro odlišení právního režimu *společného dědictví lidstva* od *rei communis omnium*. Oba režimy zakládají zákaz přivlastnění dotčené oblasti svrchovaným státem. Zásadní rozdíl mezi oběma režimy je právě v pojetí přivlastňování přírodních zdrojů. Zatímco dle *rei communis omnium* je možné přivlastňovat vytěžené přírodní zdroje přímo, úprava *společného dědictví lidstva* předpokládá v čl. 11 odst. 5 Dohody o Měsíci vytvoření mezinárodních právních režimů, na jejichž základě dojde k rozdělování vytěžených přírodních zdrojů. Dohoda o Měsíci však neupravuje, kdo si přivlastní již oddělené zdroje. Podrobně bude o této problematice pojednáno v následující kapitole.

Zahrnutí této úpravy do textu smlouvy a četné otázky ohledně její realizace zapříčinily zpomalení přijetí dohody. Státy odmítaly princip *společného dědictví lidstva* z mnoha důvodů týkajících se jak ohrožení suverenity státu, tak i přivlastňování vytěžených přírodních zdrojů. Přestože Dohodě o Měsíci byla státy vyjádřena jen velice nepatrná podpora a přestože stále neexistuje oficiální interpretace pojmu *společné dědictví lidstva*, je dnes tento koncept považován za jeden ze základních principů mezinárodního práva.⁵⁴

V každém případě znamená vytvoření tohoto pravidla velký pokrok – poprvé jsou zohledněny i státy, které nedisponují vlastními hospodářskými a ekonomickými prostředky a nemohly by se samy aktivně zúčastnit normovaných aktivit.

⁵³ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 138.

⁵⁴ Tuerk, H., op. cit. 38, str. 10.

4 Přírodní zdroje a jejich ochrana

Přijetí principu *společného dědictví lidstva* s sebou nese i přijetí jeho *tragédie*. Aby tento princip neztratil svůj význam, je nutné jeho možné zhoubě čelit. Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, obrana před *tragédií společného dědictví lidstva* tkví v přijetí nutných opatření k ochraně prostředí Měsíce a ve vytvoření přijatelného režimu pro uskutečnění využívání Měsíce a jeho přírodních zdrojů a pro jejich následnou distribuci.

Vzhledem k plánovaným aktivitám na Měsíci se realizace obou úkolů stane brzy nutností.

4.1 Mezinárodní režim pro těžbu přírodních zdrojů Měsíce dle Dohody o Měsíci

Základ pro právní úpravu mezinárodního režimu pro těžbu přírodních zdrojů Měsíce je obsažen v čl. 11 Dohody o Měsíci z roku 1979. Tato úprava je však jen obecným rámcem. Při projednávání návrhu zmíněné dohody se delegace shodly na stanovisku, že by se měly vyhnout vytváření úpravy právního režimu, pro jehož existenci zatím není odůvodnění ani právní ani praktické.⁵⁵ Proto se omezily na stanovení základních principů, které budou rozvedeny do konkrétní úpravy v okamžiku, kdy taková úprava bude nutná a žádoucí.

Čl. 11 odst. 5 Dohody o Měsíci stanovuje, že „smluvní státy se tímto zavazují založit mezinárodní režim včetně příslušných procedur pro úpravu těžby přírodních zdrojů na Měsíci, jakmile se ukáže, že taková těžba bude možná v blízké době. Toto ustanovení má být provedeno ve spojení s čl. 18 této smlouvy“. Dle čl. 18 se po deseti letech od vstupu smlouvy v platnost uskuteční konference ohledně revize smlouvy, jejímž cílem bude také posouzení otázky realizace ustanovení čl. 11 odst. 5 zejména v souvislosti s výsledky technologického pokroku a s principem *společného dědictví lidstva* uvedeného v odst. 1 téhož článku. Avšak v roce 1994, tedy v roce, kdy se měla

⁵⁵ Tuerk, H., op. cit. 38, str. 10.

konference konat, vydalo Valné shromáždění rozhodnutí určující, že v současné době nemají být ohledně revize smlouvy podniknuty žádné kroky.⁵⁶ K samotné konferenci tedy nedošlo a činnost ohledně realizace čl. 11 odst. 5 byla odložena.

Odst. 6 téhož článku obsahuje povinnost států informovat v co největší možné šíři generálního tajemníka OSN, veřejnost a vědeckou pospolitost o přírodních zdrojích, které mohou na Měsíci objevit. Účelem tohoto ustanovení je především usnadnit zakotvení režimu dle odst. 5 téhož článku, zároveň má však i význam vzájemné kontroly mezi státy ohledně stupně jejich realizovaných aktivit.

V průběhu jednání o návrhu *společného dědictví lidstva* a s ním souvisejícím ustanovením mezinárodního režimu byla jednou z nejpálčivějších otázka kdy vytvořit mezinárodní režim. Řešení bylo nalezeno ve formulaci, že je třeba režim vytvořit, jakmile bude těžba možná. Názory na obsah výrazu „možná těžba“ se různí - jedná se především o rozpor mezi ekonomickou a technickou možností těžby. Dle P. C. Haanappela musí být oba aspekty spojeny.⁵⁷

Dalším problematickým bodem bylo ustanovení týkající se moratoria, tedy zákazu těžby do vytvoření mezinárodního režimu dle odst. 5 čl. 11, které bylo prosazováno rozvojovými státy. Nakonec však bylo od tohoto návrhu upuštěno. Důvodem pro vyloučení moratoria bylo zejména ustanovení čl. I Kosmické smlouvy, které dovoluje všem státům bez jakékoli diskriminace a na základě rovnosti provádět výzkum a využívání Měsíce a jiných nebeských těles. Také bylo třeba zohlednit potřebu experimentální těžby, kterou by ustanovení moratoria nedovolilo, avšak která je velice důležitá, protože díky ní bude určeno, zda bude možno realizovat vlastní těžbu přírodních zdrojů Měsíce.⁵⁸

Důležité je dále ustanovení čl. 11 odst. 8, které obsahuje povinnost států vykonávat veškeré činnosti týkající se přírodních zdrojů Měsíce v souladu s cíli blíže určenými v odst. 7 téhož článku a čl. 6 odst. 2 smlouvy. V souvislosti s ostatními odstavci čl. 11 jsou tak regulovány těžební aktivity, i pokud mezinárodní režim nebude založen. Těžba tedy není zakázána, musí však probíhat v souladu s čl. 11 odst. 8, který určuje její míru.

⁵⁶Christol, C. Q., op. cit. 11, str. 25.

⁵⁷ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 170.

⁵⁸ Ondřej, J., op. cit. 23, str. 283.

4.1.1 Základní cíle mezinárodního režimu pro těžbu přírodních zdrojů Měsíce

Základní cíle mezinárodního režimu pro těžbu přírodních zdrojů a jejich následnou distribuci jsou obsaženy v článku 11 odst. 7. Mezi tyto cíle patří:

- 1. upravené a bezpečné získávání přírodních zdrojů Měsíce,**
- 2. racionální správa těchto zdrojů,**
- 3. rozšíření možností při využívání těchto zdrojů,**
- 4. spravedlivé rozdělení prospěchů plynoucích z těchto zdrojů mezi všemi smluvními státy se zvláštním zřetelem na zájmy a potřeby rozvojových zemí a na úsilí těch zemí, které přímo nebo nepřímo přispěly k výzkumu Měsíce.**

Smluvní státy jsou povinny jednat v souladu s nimi.

I výše jmenované cíle vyžadují další rozpracování. Stejně jako úprava odst. 5 čl. 11 jsou velice obecné a obsahují nspecifikované pojmy, jako je např. „spravedlivé rozdělení“. Přesto je nutné zdůraznit jejich význam, který spočívá v tom, že vytváří jakési morální kontury mezinárodního režimu, které by měly být zachovány.

4.1.2 Přírodní zdroje jako předmět mezinárodního režimu

Pro účely vytvoření tohoto režimu je nutné definovat i pojem přírodní zdroje Měsíce. Poprvé se této otázky dotkl Argentinský pracovní dokument z 30. března 1973, ve kterém byly přírodní zdroje Měsíce definovány jako „všechny látky pocházející z Měsíce a jiných nebeských těles“⁵⁹. Existují však i jiné názory spojující přírodní zdroje s „ekonomickým prospěchem“. Vzhledem k výši nákladů, které tvoří cesty na planety a vývoj technologií, je však sporné, zdali by měsíční nebo jiný materiál kdy mohl poskytovat ekonomický prospěch. Z tohoto hlediska se vymezení přírodních zdrojů ve spojitosti s ekonomickou složkou jeví jako příliš úzké, proto je vhodnější definovat přírodní zdroje Měsíce jako „cokoliv, co je na jeho povrchu nebo pod ním a co by svým původem, povahou nebo složením mohlo sloužit lidstvu“. Dle této definice by přírodní zdroje zahrnovaly i materiály ekonomicky nezajímavé, avšak z vědeckého

⁵⁹ Tuerk, H., op. cit. 38, str. 5.

hlediska důležité pro lidstvo. Konkrétní určení obsahu tohoto pojmu je zcela jistě otázkou budoucnosti, závisí stále na vědeckých poznatcích, které je třeba prohloubit.⁶⁰

4.2 Institucionální provedení režimu

Dohoda o Měsíci stanovuje povinnost států v určitém okamžiku vytvořit mezinárodní režim pro těžbu přírodních zdrojů Měsíce, zároveň obsahuje rámec zásad, na jejichž základě lze režim vystavět. Ohledně konkrétní realizace provedení režimu však mlčí.

Dle Francise Lyalla⁶¹ je možné inspirovat se právní úpravou Antarktidy a mořského dna. Každý z těchto mezinárodních prostorů nabízí jiné řešení.

MOŘSKÉ DNO

Mezinárodní režim pro využívání minerálních zdrojů mořského dna a institucionální správa této oblasti jsou ustanoveny v Úmluvě OSN o mořském právu (přijata 10. prosince 1982) a v Dohodě o provádění Části XI této Úmluvy.⁶² Články 156 a 157 Úmluvy o mořském právu zakládají Mezinárodní úřad pro mořské dno, jejímž prostřednictvím státy, které jsou smluvními stranami této Úmluvy, organizují a kontrolují činnost v Oblasti⁶³, zejména se zřetelem na správu zdrojů této Oblasti. Dle Části XI Úmluvy se Mezinárodní úřad pro mořské dno skládá ze tří hlavních orgánů: Shromáždění, Rady a Sekretariátu. Dále jsou jeho součástí Právní a Technická komise a tzv. Podnik.

Každý z orgánů má svou zvláštní roli, jejíž náplň je určena výše zmíněnými dohodami, nejdůležitější postavení však zastává Rada. V článku 162 Úmluvy jsou obsaženy její základní funkce a pravomoci, mezi něž patří dohlížení na řádnou

⁶⁰ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 167 ve spojení s Dok. OSN A/AC 105/171, Annex I, s. 2-4, Pracovní dokument Itálie z roku 1976 a Dok. OSN A/AC 105/C.2/SR 266, 1977, s. 7.

⁶¹ Lyall, F., op. cit. 26, str. 135.

⁶² United Nations Convention on the Law of the Sea – Úmluva OSN o mořském právu (přijata 10. prosince 1982, v platnosti od 16. listopadu 1994) 1833 UNTS 3. Agreement relating to the Implementation of Part XI of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 - Dohoda o provádění Části XI UNCLOSu (přijata 28. července 1994, provizorně v platnosti od 16. listopadu 1994, v platnosti definitivně od 28. července 1996) UNGA Res 48/263 (28 July 1994) UN Doc A/RES.48/263, 1836 UNTS 3.

⁶³ „Oblastí“ se dle čl.1 Úmluvy o mořském právu míní mořské dno a jeho podloží za hranicemi národní jurisdikce.

implementaci Části XI Úmluvy, schvalování předložených těžebních pracovních plánů, doporučení pravidel rovného sdílení ekonomických prospěchů z těžby minerálních zdrojů mořského dna či přijetí a aplikace pravidel pro fungování Úřadu. Rada se skládá ze 36 členů, kteří jsou pečlivě voleni tak, aby byly zastoupeny všechny zájmové skupiny ve vztahu k těžbě přírodních zdrojů a zároveň aby složení členů odpovídalo co možná nejširšímu zastoupení i z geografického hlediska. Veškerá rozhodnutí učiněná v orgánech Úřadu by dle Oddílu 3. odst. 2 Dohody o provádění Části XI Úmluvy OSN o mořském právu měla být přijímána na základě konsensu. Rozhodnutí týkající se obecných zásad politiky Úřadu stanovuje dle odst. 1 téhož oddílu Shromáždění ve spolupráci s Radou.

V Příloze III. Úmluvy je obsažena úprava systému využívání přírodních zdrojů mořského dna. Těžba je rozdělena do tří fází, z nichž první je fáze „prospecting“, tedy vyhledávací. Podmínkou zahájení této fáze je doručení oznámení Úřadu, které musí obsahovat určené informace ohledně plánovaných aktivit a závazek dodržovat Úmluvu a její ustanovení ohledně ochrany životního prostředí a spolupráce ve vzdělávacích (instruktážních) programech personálu z rozvojových zemí. Dalšími fázemi jsou „exploration“ – průzkum a „exploitation“ – vlastní těžba. Obě vyžadují zvláštní autorizaci Úřadem, která je udělena na základě schválení pracovního plánu pro těžbu v Oblasti, jehož náležitosti a forma jsou stanoveny v čl. 3 odst. 4 a 5 Přílohy III. Úmluvy. Úmluva dále pro tyto účely rozlišuje mezi Podnikem a dalšími kvalifikovanými žadateli (čl. 4 Přílohy III.) a v následujících člancích dopodrobna rozpracovává proceduru schvalování. Průzkum a těžba jsou prováděny na základě smlouvy uzavřené mezi Úřadem a žadatelem, popřípadě žadateli, jejíž součástí je schválený pracovní plán.⁶⁴

ANTARKTIDA

Smlouva o Antarktidě z roku 1959⁶⁵ na rozdíl od úpravy mořského dna nepředvídá vytvoření mezinárodní instituce pro správu této oblasti. Dle článku IX. odst. 1 této smlouvy jsou smluvní státy povinny uspořádat konferenci svých zástupců dva

⁶⁴ Churchill, R. R., Lowe, A. V. *The Law of the Sea*. Vydavatelství: Juris Publishing, 3. vydání, 1999, str. 238-252.

⁶⁵ Antarctic Treaty – Smlouva o Antarktidě (přijata 1. prosince 1959, v platnosti od 23. června 1961) 402 UNTS 71.

měsíce po vstupu smlouvy v platnost a poté se scházet v termínech a na místech, které si určí, a to v zájmu výměny informací, vzájemných konzultací o otázkách Antarktidy, jež jsou předmětem obecného zájmu, a také za účelem rozpracování, prozkoumání a doporučení různých opatření svým vládám, která by přispěla k uskutečnění zásad a cílů této smlouvy. Mezi tato opatření patří především opatření týkající se využití Antarktidy pouze pro mírové účely, podpory vědeckého bádání a mezinárodní vědecké spolupráce, podpory uskutečnění práv inspekce dle článku VII. Smlouvy, otázek výkonu jurisdikce a ochrany a uchování živých zdrojů v Antarktidě.

Každá smluvní strana, která je, či se stane stranou Smlouvy o Antarktidě, má právo jmenovat své zástupce, aby se účastnili výše zmíněných konferencí, a to po dobu, po kterou tato smluvní strana bude projevovat svůj zájem o Antarktidu prováděním vědecké a výzkumné činnosti, jako je vybudování vědecké stanice nebo uskutečnění vědecké expedice. Opatření přijatá v rámci konference vstoupí v platnost po schválení všemi smluvními stranami, jejichž zástupci měli právo zúčastnit se dané konference. Po institucionální stránce je právní režim Antarktidy založen na vzájemných konzultacích smluvních států a na přijímání opatření ohledně jednotlivých záležitostí týkajících se plánovaných aktivit v této oblasti.

Otázka využívání minerálních zdrojů Antarktidy byla průběžně projednávána na konferencích i zvláštních setkáních od roku 1979. Následně byla v roce 1988 uzavřena Smlouva o úpravě aktivit týkajících se minerálních zdrojů na Antarktidě,⁶⁶ zakládající jednak institucionální systém pro správu využívání a těžby minerálních zdrojů této oblasti a jednak i samotnou možnost těžby zdrojů. Vůči přijetí smlouvy však postupně vzrůstala opozice, která vyústila v přijetí rezoluce 43/83 Valným shromážděním OSN,⁶⁷ v níž je vyjádřena „hluboká lítost“ nad tím, že takováto smlouva byla podepsána i přes dříve přijaté rezoluce vyzývající k uložení moratoria na jednání ohledně vytváření zvláštního režimu pro využívání minerálních zdrojů Antarktidy.

⁶⁶ Convention on the Regulation of Antarctic Mineral Resource Activities - Smlouva o úpravě aktivit týkajících se minerálních zdrojů na Antarktidě (přijata 2. června 1988), ILM (International Legal Materials)1988, str. 868.

⁶⁷ A/RES/43/83, Question of Antarctica, přijata na 73. plenárním zasedání Valného shromáždění OSN, 7. prosince 1988.

Na konferenci uspořádané v dubnu 1991 byl přijat Protokol o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě,⁶⁸ v jehož čl. 7 je vysloven zákaz veškerých aktivit týkajících se minerálních zdrojů kromě aktivit vědeckého výzkumu. Tento zákaz bude platit do doby, než bude ustanoven závazný právní režim regulující využívání minerálních zdrojů Antarktidy, který bude zahrnovat ustanovení, zdali a za jakých podmínek bude možno takové aktivity provádět.⁶⁹

Na základě Smlouvy o Antarktidě byl smluvními státy zvolna vyvinut systém, jehož podoba se vytvářela v souladu s aktuálními potřebami souvisejícími s určitými vědeckými aktivitami. Podobné aktivity se v současné době chystají na Měsíci, proto se jeví jako vhodné přijmout úpravu zakládající systém podobný modelu Antarktidy.⁷⁰ Taková úprava by dovolila, aby byla bezprostředně zahájena jednání ohledně konkrétních plánovaných činností, např. ohledně založení základny pro průzkum a následné dobývání zdrojů vody, které se nachází v kráterech na pólech Měsíce, a přijata opatření, na jejichž základě by tyto činnosti mohly být uskutečněny.

Avšak budoucnost bude vyžadovat komplexní řešení. Pokud se na Měsíci potvrdí významný výskyt přírodních zdrojů, které bude možno čerpat, bude třeba adaptovat právně silnější a podrobněji strukturovanou úpravu, jako je úprava mořského dna. Teď se nalézáme v situaci, kdy plány ohledně aktivit na Měsíci nabývají reálných tvarů a zároveň chybí řádná akceptovatelná a akceptovaná úprava. Dle Francise Lyalla je důležité přijmout úmluvu základní raději než žádnou, proto není nutné spěchat a snažit se o vytvoření kompletní úpravy dle modelu mořského dna, jež by vyžadovala dlouholeté podrobné přípravy i překonání mnoha střetů mezi jednotlivými státy.⁷¹

⁶⁸ Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty - Protokol o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě (přiját 4. října 1991, v platnosti od 14. ledna 1998) 30 ILM 1455.

⁶⁹ Shaw, M. N. *International Law*. Vydavatelství: Cambridge University Press, 6th edition, 2008, str. 534-536.

⁷⁰ Lyall, F., op. cit. 26, str. 136.

⁷¹ Lyall, F., op. cit. 26, str. 136 ve spojení s Overholt, D. H. *Environmental protection in the Antarctic: Past, Present and Future*, 1990.

4.3 Vytěžené přírodní zdroje a vzorky materiálů a jejich status z hlediska vlastnického práva

„They are not there, so to speak, for the taking. The common heritage of mankind is the common property of mankind. The commonness of the „common heritage“ is a commonness of ownership and benefit. The minerals are owned in common by your country and mine, and by all the rest as well. In their original locations these resources belong in undivided and indivisible share to your country and to mine, and to all the rest – to all mankind, in fact, whether organized as a state or not. If you touch the nodules at the bottom of the sea, you touch my property. If you take them away means to take away my property.“

Christopher W. Pinto, Telecast „El lado oscuro de la luna“ (TVN Chile, 29. April 2004)

„Nejsou tu takříkajíc proto, abychom je vzali. Společné dědictví lidstva je společným majetkem lidstva. Společné ve „společném dědictví“ je společné vlastnictví a prospěch. Nerosty jsou společným vlastnictvím tvé i mé země a stejně tak i všech ostatních. Dokud jsou nedotčeny, patří tyto přírodní zdroje v nerozdělené a nedělitelné podobě tvé i mé zemi a všem ostatním – celému lidstvu, ať už je organizováno ve státní celek či není. Pokud se dotkneš jen zrnka na dně moře, dotýkáš se mého majetku. Pokud jej odejmeš, bereš můj majetek.“

Christopher W. Pinto, televizní program „El lado oscuro de la luna“ (TVN Chile, 29. dubna 2004)

O zákazu přivlastnění Měsíce bylo již pojednáno výše. Měsíc jako celek, jeho povrch i nitro, nemůže být předmětem vlastnictví. Problematika vlastnického práva k přírodním zdrojům a vzorkům měsíčních hornin, které budou od Měsíce jako celistvého tělesa odloučeny, je dosud zastřena. Zahájení těžby minerálních zdrojů Měsíce je stále otázkou budoucnosti, závisí především na vyřešení otázky ustanovení mezinárodního režimu, na jehož základě bude možno těžbu provádět. Přesto je určení vlastnického práva aktuální, a to zejména vzhledem k možné experimentální těžbě,

kteřou lze zahájit bez ohledu na ustanovení mezinárodního režimu, jak bylo vysvětleno výše, a vzhledem ke sbírání vzorků hornin za účelem vědeckého výzkumu, které bylo započato již na konci 60. let 20. století misemi Apollo a Luna.

4.3.1 Přivlastnění dle Kosmické smlouvy

Článek II Kosmické smlouvy stanovuje, že kosmický prostor včetně Měsíce a jiných nebeských těles není předmětem národního přivlastnění na základě vyhlášení suverenity, užívání, okupace nebo jakýmkoli jiným způsobem. Znění tohoto článku však nevysvětluje, zdali se princip zákazu přivlastnění vztahuje jen na Měsíc (a jiná nebeská tělesa) jako celek, či zda se dotýká i přírodních zdrojů jako věcí movitých. Od okamžiku, kdy mise Apollo 11 přinesla první vzorky měsíčních hornin na Zem, se formují různé názory na výklad tohoto ustanovení, do dnešního dne však mezi nimi nebylo dosaženo souladu.

Podle prvního přístupu Kosmická smlouva nerozlišuje mezi nebeskými tělesy a jejich přírodními zdroji, čímž potvrzuje existenci jen jednoho právního režimu, který vylučuje obecně možnost přivlastnění v kosmu. Ve prospěch tohoto názoru svědčí i výklad čl. I Kosmické smlouvy, podle níž výzkum a využívání Měsíce mají být prováděny ve prospěch všech zemí. Na základě toho lze usoudit, že cokoli, co bude odebráno z Měsíce, musí být využíváno výlučně v zájmu a ku prospěchu celého lidstva, ne jednotlivého státu.⁷² Je však patrné, že odebrání získaného měsíčního materiálu od určitého státu by bylo velice obtížné už jen proto, že stát může tvrdit, že daný materiál využívá v souladu se zájmy celého lidstva. Dalším argumentem je znění čl. V smlouvy, dle něhož jsou všichni astronauti vyslanci lidstva. Dle Florence Rusconi⁷³ proto „američtí astronauti, kteří přistáli v roce 1969 na Měsíci, tak učinili jako vyslanci lidstva a nikoli jako občané Spojených států amerických“, ve světle toho je třeba považovat veškeré přírodní materiály přivezené zpět na Zem za vlastnictví lidstva. Toto tvrzení je

⁷² Pop, V. *Who Owns the Moon? Extraterrestrial Aspects of Land and Mineral Resources Ownership.*, Vydavatelství Springer, 1. vydání, Velká Británie, 2009, str. 137 ve spojení s Mankiewicz, R. Interventions with respect to permanent stations on the Moon. *Proceedings of the 11th Colloquium on the Law of Outer Space*, 1968, str. 163.

⁷³ Pop, V. *Who Owns the Moon? Extraterrestrial Aspects of Land and Mineral Resources Ownership.*, Vydavatelství Springer, 1. vydání, Velká Británie, 2009, str. 137.

však možné vyvrátit na základě skutečného obsahu čl. V, jehož účelem je především ochrana života astronautů v případě stavu nouze bez ohledu na jejich národnost. Výše popsaný postoj nenachází v současné době žádné zastoupení.

Druhý postoj je ve vztahu k uplatňování vlastnických práv poněkud benevolentnější a povoluje přivlastnění omezeného množství materiálů. Jádrem této teorie je přesvědčení, že je ku prospěchu celého lidstva a v duchu Kosmické smlouvy, pakliže určité omezené množství měsíčních přírodních zdrojů bude odebráno a následně využíváno k vědeckým účelům či k provozu stanic na Měsíci. Musí se jednat ale o „rozumné množství“, tedy takové, jehož odebrání nemůže být považováno za porušení zákazu přivlastnění stanoveného v čl. II Kosmické smlouvy.⁷⁴

Nejčastějším je náhled, dle něhož je třeba rozlišovat mezi přivlastněním nebeského tělesa jako celku a mezi přivlastněním přírodních zdrojů, které se na něm nacházejí. Zmocnění se přírodních zdrojů je součástí svobody využívání a výzkumu Měsíce. Měsíc dle čl. II Kosmické smlouvy podléhá režimu *rei communis omnium*, který dovoluje přivlastnění jeho zdrojů.⁷⁵ Na stejné bázi funguje i systém využívání přírodních zdrojů dna oceánu a lovu ryb ve volném moři za národní jurisdikcí. Jakmile jsou přírodní zdroje vytěženy, přestávají být součástí Měsíce či nebeského tělesa, v tom okamžiku již s Měsícem nesdílí jeho „právní osud“, a mohou se tak stát předmětem vlastnictví na základě faktické okupace, držení.⁷⁶

4.3.2 Přivlastnění dle Dohody o Měsíci

Veškerý vzorkový materiál přivezený z Měsíce v rámci misí Luna a Apollo byl sebrán poté, co vstoupila v platnost Kosmická smlouva, a dříve, než vstoupila v platnost Dohoda o Měsíci. Ani USA, ani SSSR, tedy žádný ze států, který uskutečnil odebrání těchto materiálů, není signatářem Dohody o Měsíci, z toho důvodu lze usoudit, že právní status vzorků měsíčních hornin je třeba posuzovat dle Kosmické smlouvy. Úprava Dohody o Měsíci tak vytváří právní základ pro případ, kdy by zmíněnou činnost uskutečnila některá z jejích smluvních stran.

⁷⁴ Pop, V., op. cit. 73, str. 138.

⁷⁵ viz kapitola 3.1.

⁷⁶ Pop, V., op. cit. 73, str. 139.

Přesto je Dohoda o Měsíci i v této věci významným dokumentem. Vzhledem k tomu, že lze některá z jejích ustanovení považovat za obvyčejové zásady mezinárodního práva kosmického,⁷⁷ popřípadě za rozšíření zásad stanovených Kosmickou smlouvou, je dle mnoha odborníků zcela jednoznačným posunem ve vývoji kosmického práva ustanovení čl. 6 odst. 2, které objasňuje status odebraných vzorků na základě dosavadní praxe. Zatímco Kosmická smlouva obecně nepřiznává právo sbírat vzorky látek na Měsíci pro vědecké účely, Dohoda o Měsíci toto právo výslovně zaručuje.

PŘIVLASTNĚNÍ LUNÁRNÍCH ZDROJŮ ZA ÚČELEM VĚDECKÉHO VÝZKUMU

Článek 6 odst. 2 Dohody o Měsíci určuje, že smluvní státy mají za účelem vědeckého výzkumu a podpory dalších ustanovení této dohody právo sbírat a odebírat na Měsíci vzorky minerálních a jiných látek. Tyto vzorky zůstanou v dispozici těchto států a mohou být jimi využívány pro vědecké účely. Hlavním cílem tohoto ustanovení je podpora vědeckého výzkumu, jelikož odebrané vzorky jsou z hlediska bližšího poznání Měsíce nedocenitelným zdrojem informací. Přestože se tento článek vyhýbá vyslovení pojmů, jako je „majetek“ či „vlastnictví“, nezakazuje přivlastnění takto odebraných látek, naopak slovem „dispozice“ („disposal“) zřetelně vyjadřuje určité právo, které státům ke vzorkům vzniká. Dle Petera Haanappela lze toto právo ve spojení s čl. 11 odst. 3 zakazujícím přivlastnění přírodních zdrojů „in place“ (na měsíčním povrchu či v nitru Měsíce) vyložit jako právo vlastnické, které stát nabude, jakmile je vzorek odebrán. Toto právo však musí být vykonáváno v souladu s čl. 6 odst. 2.⁷⁸

Odst. 2 čl. 6 dále smluvní státy vyzývá, aby uvolnily část získaných vzorků k výzkumu ostatním zainteresovaným státům a mezinárodní vědecké pospolitosti. Obsah této normy však nenapovídá tomu, že se jedná o povinnost, spíše je tím upevněn princip spolupráce a vzájemné pomoci ustanovené čl. IX Kosmické smlouvy a posílána zásada rovnosti ohledně sdílení prospěchů z přírodních zdrojů Měsíce. D. E. Marko navrhuje nahradit znění této části článku 6 povinností poskytnout vzorky na základě

⁷⁷ Pop, V., op. cit. 73, str. 142.

⁷⁸ Pop, V., op. cit. 73, str. 144 ve spojení s Haanappel, P.P.C. Article XI of the Moon Treaty. *Proceedings of the 23rd Colloquium on the Law of Outer Space*, 1980, str. 31.

žádosti smluvního státu, a pokud je to uskutečnitelné za přijatelných podmínek.⁷⁹ Tímto by byl potlačen čistě morální význam současného ustanovení a zavedena povinnost, zároveň by však zůstala otevřena možnost nevyhovět neodůvodnitelným nárokům.

PŘIVLASTNĚNÍ LUNÁRNÍCH ZDROJŮ PRO PODPORU VĚDECKÝCH MISÍ

Poslední věta čl. 6 odst. 2 Dohody o Měsíci umožňuje smluvním státům využívat minerální a jiné měsíční látky v příhodném množství na podporu vědeckých misí. Ustanovení opravňuje k přivlastnění lunárních materiálů, avšak za podmínek vyjádřených kvalitativním i kvantitativním způsobem.⁸⁰ Za prvé je možné využít jen přiměřené množství látek, za druhé je možné tyto látky využít jen za účelem zřízení vědeckých stanic a „vozidel“, pro zásobování stanic a vozidel palivem a pro udržování života na těchto stanicích. Množství látek, které by minulo účel využití zmíněný výše, či které by překročilo míru nutnou k zahájení a udržení činnosti vědeckých stanic, lze považovat za nepřiměřené.

Využívání přírodních zdrojů pro vědecké účely, ať už se jedná o samotný výzkum či o zřízení a fungování vědeckých stanic na Měsíci, se ve skutečnosti odehrává spíše na pozadí principu *res communis omnium*, který státům dovoluje užívání a přivlastnění nalezených zdrojů.⁸¹

PŘIVLASTNĚNÍ LUNÁRNÍCH ZDROJŮ PRO KOMERČNÍ ÚČELY

Dohoda o Měsíci zakazuje v čl. 11 odst. 3 přivlastnění přírodních zdrojů, které jsou součástí povrchu či nitra Měsíce, státy, mezinárodními mezivládními nebo nevládními organizacemi, národními organizacemi, nevládními institucemi či fyzickými osobami. *A contrario* lze vyvodit, že vytěžené či odebrané přírodní zdroje, které se tak již nenacházejí ve spojení s nitrem či povrchem Měsíce, se mohou stát předmětem přivlastnění.

Existuje zde však omezení v podobě přijatého principu *společného dědictví lidstva*, jenž předvídá ustanovení mezinárodního režimu pro těžbu přírodních zdrojů a

⁷⁹ Pop, V., op. cit. 73, str. 144-145 ve spojení s Marko, D. E. A kinder, gentler Moon Treaty: a critical review of the current Moon Treaty and the proposed alternative. *Journal of natural resources and Environmental Law*, 1992/1993, č. 8, str. 334.

⁸⁰ Pop, V., op. cit. 73, str. 145.

⁸¹ Ondřej, J., op. cit. 1, s. 181 ve spojení s Dunk, F. G. The Dark Side of the Moon, The status of the Moon: Public Concepts and Private Enterprise. *40th Colloquium on the Law of Outer Space*, Itálie 1997, s. 121.

následné přerozdělování vlastnických práv k těmto zdrojům. Jakmile bude tento režim ustanoven, přivlastňování bude probíhat výlučně podle jeho procedur. Otázkou však zůstává, jakou podobu bude mít tento systém? Jak bude v praxi realizován princip *společného dědictví lidstva* vyžadující rovné rozdělení získaných prospěchů mezi státy, jež jsou účastníky Dohody o Měsíci?

4.4 Způsoby distribuce vlastnických práv na Měsíci

Přestože dle odst. 1 téhož článku spadá Měsíc i jeho přírodní zdroje pod právní režim *společného dědictví lidstva* a dle čl. 4 odst. 1 výzkum a využívání Měsíce náleží všemu lidstvu, je nepopiratelné, že v souvislosti s Měsícem vlastnická práva existují. Samotné ustanovení odst. 5 čl. 11, které dle slov odst. 1 téhož článku provádí princip *společného dědictví lidstva*, předvídá ustanovení procedur, v rámci nichž bude docházet k přivlastňování získaných přírodních zdrojů, předpokládá tedy i existenci vlastnických práv na Měsíci.

Ve skutečnosti je toto ustanovení samo klíčem k odvrácení *tragédie společného dědictví lidstva* – pokud má tento princip přežít a dále se rozvíjet, je třeba, aby v rámci vytváření mezinárodního režimu a právní ochrany prostředí Měsíce došlo k výslovné přeměně obsahu *společného dědictví lidstva* založené na akceptaci možnosti vzniku vlastnických práv.⁸²

4.4.1 Možná metoda distribuce vlastnických práv na Měsíci a základní cíle

Modelem pro ustanovení systému distribuce vlastnických práv na Měsíci by mohl být systém pro alokování vhodných frekvenčních spekter pro telekomunikační satelity vytvořený Mezinárodní telekomunikační unií (ITU). Jedná se o metodu volného trhu, v rámci něhož dochází k přerozdělování frekvencí pro přenášení signálu⁸³. Trh

⁸² Shackelford, S. J., op. cit. 48, str. 19.

⁸³ Frekvence nelze oddělit od oběžných drah nebo obíhajících satelitů, jakákoli odchylka od orbity by znamenala narušení frekvence nutné pro přenos informací k příjemcům na Zemi – na základě tohoto vzniká nepřímé vlastnické právo. (Viz. Shackelford, S. J., *The Tragedy of the Common Heritage of*

podléhá správě ITU, čímž je zajištěno, že vlastnická práva k určeným frekvencím jsou jasně vymezena a účinně distribuována.⁸⁴

V rámci budoucího systému distribuce je také třeba pomýšlet na ochranu přírodních zdrojů a jejich zachování pro budoucí generace. Hlavním cílem by však mělo být vytvoření takové struktury, která by dovolila přerozdělení určených práv rovným způsobem. Zde se nabízí otázka jak definovat v tomto případě rovnost. Vzhledem k tomu, že distribuce by jednoznačně měla sloužit i k ekonomickým účelům, jejím výsledkem by mělo být co nejúčinnější využívání přírodních zdrojů, proto je nutné přehodnotit běžný význam pojmu „rovné přerozdělení“. Dle čl. 11 odst. 7 písm. d) je třeba rozdělovat prospěchy z přírodních zdrojů se zvláštním zřetelem na rozvojové státy a na státy, které přímo či nepřímo přispěly k výzkumu Měsíce. Ve spojení s pojmem účinnosti se nabízí řešení poskytnout prvotně práva těm státům, které disponují dostatečnými technologiemi a vědeckým zázemím pro průzkum a následné praktické využívání přírodních zdrojů Měsíce.

Dle S. J. Shackelforda⁸⁵ by zřízení modifikované verze systému ITU za účelem přerozdělování vlastnických práv na Měsíci bylo efektivním řešením. „Dotčená vlastnická práva by tak byla „prodána v dražbě“ na volném trhu prvnímu investorovi, který objevil novou oblast s přírodními zdroji, obsadil ji, využíval a následně se s ostatními státy podělil o část prospěchu.“⁸⁶ Díky této úpravě by byla vlastnická práva přidělena těm subjektům, které jsou objektivně přírodní zdroje schopny využít, což by vedlo ke zvýšení kapitálu na trhu, který by mohl být využit k vývoji nových technologií či k podpoření vědeckých studií.

Další možností je pronájem, na základě něhož by daný subjekt získal výlučná a převoditelná vlastnická práva k přírodním zdrojům nacházejícím se v dotčené oblasti na stanovenou dobu. Přírodní zdroje Měsíce by tak nebyly privatizovány, nýbrž by byly rozvíjeny a využívány ve prospěch celého lidstva, které nakonec jako jediné disponuje výlučným vlastnickým právem k těmto zdrojům. „Takováto podoba systému neodpovídá všem rysům principu *společného dědictví lidstva*, ale mohla by být nápomocna při předcházení mezinárodním konfliktům, poškození prostředí Měsíce a

Mankind, 2009, Board of Trustees of the Leland Stanford Junior University, *Stanford Environmental Law Journal*, str. 18).

⁸⁴ Shackelford, S. J., op. cit. 48, str. 18.

⁸⁵ Shackelford, S. J., op. cit. 48, str. 19.

⁸⁶ Shackelford, S. J., op. cit. 48, str. 19.

nedostatku rozvoje, který by mohl nastat, pokud by nedošlo k přijetí žádné úmluvy upravující tuto proceduru.⁸⁷

Idea rozdělení Měsíce jako *společného dědictví lidstva* na jednotlivé parcely podléhající vlastnickému právu různých subjektů je podporována zejména z ekonomických důvodů. Trh, jehož součástí je určité množství subjektů disponujících vlastním kapitálem (ať už v podobě peněžní, či v podobě přírodních zdrojů), by jednoznačně podpořil ekonomický růst. Každý subjekt se do určité míry chová tržním způsobem, což znamená, že se snaží přizpůsobit své aktivity aktuálním potřebám společnosti, snaží se zvýšit efektivitu svých činností a snížit náklady a v neposlední řadě prosazuje zakotvení i určitých limitů, aby jeho zájmy nebyly porušeny zájmy ostatních subjektů. Zavedení funkčního trhu v této podobě by tak zároveň znamenalo usnadnění regulace znečišťování prostředí Měsíce, zvýšení celkové efektivity využívání zdrojů a přizpůsobení fungování právního režimu potřebám společnosti. Paradoxně by v důsledku rozdělení vlastnických práv byl upevněn princip *společného dědictví lidstva*.⁸⁸ Nutnou podmínkou však zůstává všestranná spolupráce všech zúčastněných subjektů.

Ustanovení systému distribuce vlastnických práv na Měsíci na základě pronajímání se zdá být řešením *tragédie*, kterou *společné dědictví lidstva* přináší. Princip *společného dědictví lidstva* a jeho obsah by tak sice byl změněn ve prospěch existence vlastnických práv na Měsíci, ale stal by se tak v praxi uskutečnitelnou zásadou.

Pokud pohlédneme na myšlenku, že Měsíc a jeho přírodní zdroje jsou „province of all mankind“, jako na abstraktní cíl, který má být naplněn konkrétními prostředky, je možné říci, že jádro principu *společného dědictví lidstva* zůstane i přes ustanovení výše zmíněného systému distribuce zachováno. Pokud budeme lpět na tom, že se nejedná o abstraktní cíl, nýbrž o prakticky realizovatelné ustanovení, je princip *společného dědictví lidstva* odsouzen k podlehnutí své vlastní tragédii.

⁸⁷ Shackelford, S. J., op. cit. 48, str. 19.

⁸⁸ Shackelford, S. J., op. cit. 48, str. 19 ve spojení s Grafton, Q. R., Squires, D. & Fox, K. J. Private Property and Economic Efficiency: A Study of a Common-Pool Resource, 43 *Journal of Law & Economics*, 2000, str. 679-680.

5 Mezinárodněprávní ochrana prostředí na Měsíci

5.1 Úvod

Právní ochrana životního prostředí Země se v rozsáhlé a intenzivní formě objevuje až ve 20. století. Do té doby byly veškeré aktivity člověka jako jednotlivce i jako občana státu řízeny potřebami a zvědavostí, nikoli ohledem k přírodě či životnímu prostředí jako celku. Teprve zpětná reflexe podmíněná překvapivým zjištěním ohledně stavu přírody upozornila člověka na potřebu ochrany životního prostředí. Motivací byl kromě záchrany a ochrany životního prostředí i fakt, že lidským konáním je ohroženo samo lidstvo závislé na plodech přírody a přírodních zdrojích.

Měsíční prostředí je zatím naprosto odlišného charakteru. Člověk na něj není nijak biologicky ani fyzikálně vázán, pojí jej s ním především touha po objevení a odhalení, popřípadě podrobení. Protože ohrožením prostředí na Měsíci neohrozí člověk sám sebe, je těžké iniciovat ochranu měsíčního prostředí. Je proto třeba pohlédnout na Měsíc jako na zvláštní přírodní jev, jímž bezpochyby je, jako na jedinečný úkaz, jehož by si mělo lidstvo vážít a snažit se zachovat jej pro příští generace.

Plánované aktivity člověka na Měsíci jsou zejména vědeckého a technického charakteru a jejich náplň by měla směřovat k umožnění těžby přírodních zdrojů. Je tedy patrné a zcela nevyhnutelné, že pro měsíční prostředí budou znamenat zásadní zásah. Hrozí poškození a znečištění Měsíce, v další fázi narušení rovnováhy jeho prostředí.

Smlouvy upravující právní režim Měsíce vytváří ve svých ustanoveních určitý základ pro ochranu měsíčního prostředí, Měsíc tedy nezůstává zcela opomenut. Pro vytvoření funkčního a celistvého systému ochrany by bylo třeba tento základ rozvinout a rozšířit. Nejprve je však nutné určit, jaký způsob ochrany prostředí na Měsíci je žádoucí, co znamená pojem měsíční prostředí a co přesně by mělo být předmětem ochrany.

Východiskem pro mou práci budou především ustanovení Smlouvy o zásadách činnosti v kosmickém prostoru z roku 1967 a Dohody o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech z roku 1979. Přestože se ustanovení těchto smluv dotýkají i

jiných nebeských těles kromě Měsíce, popřípadě celého kosmického prostoru, budu se zabývat výlučně prostředím Měsíce. Nejprve se zaměřím na pojem měsíčního prostředí a jeho obsah. Poté se budu věnovat rozboru a zhodnocení existující právní úpravy ochrany prostředí Měsíce. V závěru se pak pokusím o nastínění možného budoucího vývoje.

5.2 Prostředí Měsíce

Životním prostředím na Zemi je dle znění §2 zákona č. 17/1992 Sb., zákona o životním prostředí vše, co vytváří přirozené podmínky existence organismů včetně člověka a je předpokladem jejich dalšího vývoje. Jeho složkami jsou zejména ovzduší, voda, horniny, půda, organismy, ekosystémy a energie. Právo tedy vymezuje prostředí na Zemi ve vztahu k člověku a živým organismům. Je podmínkou jejich existence a rozvoje, jejich života. Proto je toto prostředí nazýváno prostředím životním.

Prostředí na Měsíci (lunárnímu prostředí) chybí element živého organismu, nemůže být tedy označeno za prostředí životní. Má však bezpochyby své složky a je tvořeno určitými uzavřenými systémy ekvivalentními ekosystémům životního prostředí na Zemi.

„One salient impression we have of our journey was the variety of lunar terranes and geologic structures. We suspect that there is a general lack of appreciation for the complexity of lunar processes and probably of lunar geologic history. We believe that lunar studies will prove fascinating and rewarding for many years and through many programs.“

The Apollo 16 astronauts; Young et al., 1972

„Jedním z nejsilnějších dojmů naší cesty byla rozmanitost měsíčního terénu a geologických struktur. Domníváme se, že komplexnost měsíčních procesů a pravděpodobně i geologický vývoj Měsíce nejsou doceněny. Věříme, že studium Měsíce se ukáže být fascinující a prospěšné (hodnotné) po dlouhou dobu a prostřednictvím mnoha programů.“

Kosmonauti Apolla 16; Young et al., 1972⁸⁹

Přírodními zdroji zákon o životním prostředí rozumí ty části živé a neživé přírody, které člověk využívá nebo může využívat k uspokojování svých potřeb. V prostředí Měsíce by za přírodní zdroje v tomto smyslu bylo možno označit vodu a horniny.

V 90. letech 20. století odhalily americké sondy Clementine a Lunar Prospector vodu v podobě ledu na obou pólech Měsíce. Led se na Měsíci objevil díky srážkám s kometami v průběhu uplynulých 2 až 3 miliard let. Protože na pólech je stálá teplota (-240°C), led zde na rozdíl od ostatních částí Měsíce neroztál ani nesublimoval.

Měsíční horniny lze rozdělit na horniny měsíčních pevnin a měsíčních moří. Mezi horniny měsíčních pevnin se řadí především světlé horniny s vysokým zastoupením minerálu plagioklasu (Fe-anortozity) představující složení původní kůry Měsíce. Dále jsou to horniny bohaté na hořčík, horniny bohaté na hliník a zvláštní typ horniny s názvem KREEP obsahující množství draslíku, prvků vzácných zemin (Rare Earth Elements) a fosforu. Moře tvoří tzv. mořské bazalty, neboli čediče, a množství minerálů, jako je olivín, ilmenit a spinel. Na Měsíci zcela chybí minerály s obsahem vody, avšak vyskytují se zde i takové minerály, které jsou na Zemi zcela neznámé.⁹⁰

Ekosystémy životního prostředí země jsou dle § 3 zákona o životním prostředí funkčními soustavami živých a neživých složek životního prostředí, jež jsou navzájem spojeny výměnou látek, tokem energie a předáváním informací a které se vzájemně ovlivňují a vyvíjejí v určitém prostoru a čase. Dle výše uvedených údajů o prostředí Měsíce je patrné, že systémy objevující se v tomto prostředí jsou funkčními soustavami neživých složek, které jsou vzájemně propojeny, ovlivňují se a vyvíjejí, byť prostor a čas jejich vzájemné interakce je oproti podobným procesům na Zemi nesrovnatelně větší. Dále je třeba vzít v úvahu, že do daných procesů na Měsíci ve velké míře zasahují (zasahovala) i cizorodá tělesa.

Pokud hovoříme o pozemských ekosystémech a jejich vývoji v určitém prostoru a čase, máme na mysli čas určený naší vlastní existencí, jejíž trvání je ve vztahu ke

⁸⁹ Heiken, G., Vaniman, D. & French, B. M. *Lunar sourcebook: A User's Guide to the Moon*. CUP, Astronomy, vol. 19, no. 11, 1991, str. 30.

⁹⁰ *Prohlídka Měsíce* [online]. 2009 [cit. 2010-03-28]. Vznik a vývoj Měsíce. Dostupné z WWW: <<http://mesic.astronomie.cz/vznik-mesice.htm>>.

kosmickému prostoru zcela nepatrné. Omezené pojetí času lidstva by nemělo vytvářet předpoklad, že systémy prostředí Měsíce jsou tudíž dotvořené a v konečné podobě. Naopak bychom měli být schopni pojmout čas v celé jeho šíři jako novou dimenzi, která je dalším specifickým prostředím na Měsíci.

Vliv vnímání času se odráží i v pojetí základního principu ochrany životního prostředí, jímž je trvale udržitelný rozvoj. Trvale udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který předpokládá možnost uspokojovat potřeby současných generací, bez toho aby byla ohrožena možnost uspokojit základní životní potřeby generací budoucích.⁹¹ Zákon o životním prostředí (č. 17/1992 Sb.) rozšiřuje tuto definici o podmínku nesnižování rozmanitosti přírody a zachování přirozených funkcí ekosystémů.

Potřeba ochrany prostředí na Měsíci je vyvolána faktem, že člověk se chystá podmanit si a využívat měsíční prostředí podle svých potřeb a tužeb stejně, jako si podmanil Zemi. Cílem ochrany prostředí, ať už pozemského či měsíčního, by neměla být restrikce lidských aktivit tak, aby prostředí zůstalo nedotčeno. Je třeba připustit, že i činnost člověka a její vývoj je přirozeným faktorem, který prostředí ovlivňuje a má ovlivňovat. Cílem ochrany by tedy mělo být zachování funkcí systémů prostředí, zachování rozmanitosti a členitosti prostředí tak, aby mělo stále možnost vývoje a obnovy v určitém prostoru a čase, které mu jsou vlastní.

Dle mého mínění by ochrana prostředí na Měsíci měla probíhat podle ekvivalentních principů jako ochrana životního prostředí na Zemi. Ochrana by měla směřovat zejména k tomu, aby zůstala zachována stabilita systémů měsíčního prostředí (aby se tyto uzavřené systémy byly schopny vyrovnávat se změnami způsobenými vnějšími činiteli a zachovávat své přirozené vlastnosti a funkce), aby území Měsíce bylo zatíženo jen do únosné míry, tedy do takové míry, při které nedochází k jeho zatížení lidskou činností, kterou může být poškozeno měsíční prostředí, zejména jeho složky, funkce systémů nebo jejich stabilita.⁹²

Otázkou však zůstává, zda-li je poškození a ohrožení měsíčního prostředí relevantním problémem. Z pohledu člověka se jedná o prostředí neživé, jehož vývoj je zřetelný pouze v perspektivě miliard let. Jak bylo zodpovězeno výše, na Měsíc je v tomto okamžiku třeba pohlédnout jako na jakýkoli jiný neživý přírodní jev, který se

⁹¹ A/RES/42/187. United Nations. 1987. "Report of the World Commission on Environment and Development." General Assembly Resolution 42/187, 11 December 1987.

⁹² srov. §4 a §5 Zákona č. 17/1992 Sb. o životním prostředí.

nalézá na planetě Zemi. I přesto, že jeho poškození či znečištění by nemělo přímý vliv na člověka a jeho životní prostředí, je nutné, stejně jako chráníme jiné neživé útvary, chránit a zachovat Měsíc pro další generace i kvůli jeho výjimečnosti a jedinečnosti z důvodů přírodovědných, z důvodů historických, morálních, společenských i zcela osobních.

5.3 Právní úprava ochrany prostředí Měsíce

Právní základ pro ochranu prostředí Měsíce je upraven především ve Smlouvě o zásadách činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru včetně Měsíce a ostatních nebeských těles a v Dohodě o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech, ve které je obsažena dosud nejpodrobnější úprava.

Právní úprava Kosmické smlouvy týkající se ochrany prostředí Měsíce se nachází v druhé větě čl. IX: *„Účastníci této smlouvy provádějí bádání v kosmickém prostoru včetně Měsíce a ostatních kosmických těles a jejich výzkum tak, aby předešli jejich škodlivému zamořování a rovněž nežádoucím změnám v okolí Země, které by mohly nastat, kdyby sem byly přeneseny elementy mimozemského původu, a pokud je to nezbytné, činí proti tomu příslušná opatření.“*⁹³

Dohoda o Měsíci obsahuje právní úpravu této problematiky v článku 7:

„1. Při průzkumu a využívání Měsíce účastníci této smlouvy učiní veškerá opatření, aby předešli narušení existující rovnováhy prostředí Měsíce, ať už nepříznivými změnami v tomto prostředí, škodlivým znečištěním prostřednictvím vnesení cizorodých látek nebo jakýmkoli jiným způsobem. Účastníci této smlouvy také učiní opatření, aby se vyhnuli škodlivému vlivu na životní prostředí Země vnesením mimozemských látek nebo jiným způsobem.

2. Účastníci této smlouvy jsou povinni informovat generálního tajemníka OSN o podniknutých opatřeních v souladu s odstavcem 1 tohoto článku, rovněž jsou povinni jej v co největším možném rozsahu předem upozornit o umístění radioaktivních materiálů na Měsíci a o účelech tohoto umístění.

⁹³ Použit překlad ze Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovny.

3. *Účastníci této smlouvy jsou povinni ostatním smluvním státům a generálnímu tajemníkovi OSN podat zprávu pojednávající o oblastech Měsíce, které mají zvláštní vědecký význam, aby mohlo být posouzeno, aniž by byla dotčena práva ostatních smluvních států, vyhrazení této oblasti pro vědecké bádání, na kterou se budou vztahovat zvláštní ochranné předpisy sjednané na základě konzultací s kompetentními orgány OSN.*“

Dle odst. 2 článku 1 Dohody o Měsíci zahrnuje pojem Měsíc pro účely této dohody také oběžné dráhy okolo Měsíce a jiné dráhy k němu či okolo něj směřující. Ochrana prostředí Měsíce dle Dohody o Měsíci se tedy vztahuje jak na vlastní prostředí Měsíce, jeho povrch a nitro, tak i na jeho oběžné dráhy.

Základem ochrany prostředí Měsíce dle čl. 7 odst. 1 je prevence proti narušení rovnováhy prostředí na Měsíci, které může být způsobeno: a) nepříznivými změnami v tomto prostředí, b) škodlivým znečištěním vnesením cizorodých látek, c) nebo jakýmkoli jiným způsobem, zatímco úprava Kosmické smlouvy je v ustanovení v čl. IX omezena na prevenci proti škodlivému zamořování.

Nepříznivá změna prostředí může být způsobena škodlivým zamořením, jímž se dle odst. 1 čl. 7 Dohody o Měsíci rozumí vnesení cizorodé látky do prostředí Měsíce, nebo jiným působením zvnějška, např. snahou o změnu prostředí. Třetí způsob narušení rovnováhy měsíčního prostředí, tedy narušení „jakýmkoli jiným způsobem“, zahrnuje především aktivity spojené s manipulací s látkami, které jsou měsíčnímu prostředí vlastní, které nejsou vneseny.⁹⁴

5.3.1 Pojem zamořování

Základním pojmem ochrany prostředí Měsíce dle Kosmické smlouvy a Dohody o Měsíci je zamořování či škodlivé zamořování. Jedná se o zamoření dvojího druhu, zamoření prvotní (forward contamination), které se týká ochrany kosmického prostoru

⁹⁴ Ondřej, J. Ochrana prostředí kosmického prostoru a nebeských těles před zamořením a znečištěním. *Právník*, č. 12, 2004, str. 1200 ve spojení s Brooks, E. Prospects for Legal Progress on Celestial Bodies. *Proceedings of the XIVth Colloquium on the Law of Outer Space*, Brusel, 1871, str. 181 a n.

včetně Měsíce a jiných nebeských těles, a zamoření zpětné (back contamination) týkající se zamoření Země vnesením mimozemských látek.⁹⁵

Vlastní obsah pojmu však dosud není definován. Y. M. Kolosov definuje zamoření kosmického prostoru jako „záměrné vnášení cizích prvků a látek do kosmického prostoru, jehož výsledkem je vytváření překážek kosmonautům a kosmickým telekomunikacím“. Oproti tomu S. Gorove pojímá obsah pojmu širěji: „zamoření může být biologického, chemického nebo radiologického charakteru, které by mohlo být výsledkem vnesení žijících pozemských organismů do kosmického prostoru, včetně nebeských těles“. Dle S. H. Laye a H. S. Taubenfelda je „zamoření výsledkem např. zanesení žijících organismů, radioaktivního materiálu, zbytků paliva nebo trosk zanechaných v kosmu nebo na nebeských tělesech jako důsledek lidské činnosti“. S. Porodiv soudí, že „zamoření je třeba vykládat v širokém slova smyslu jako úmyslné nebo neúmyslné jednání, které způsobuje chemické, biologické, radioaktivní a jiné druhy znečištění prostředí v množství, které představuje nebezpečí pro udržení rovnováhy“.

Autoři těchto výkladů pojmu „zamoření kosmického prostoru“ se shodují, že zamoření je výsledkem lidské činnosti v různých formách, jejíž následky biologického, chemického či radioaktivního charakteru mohou způsobit narušení rovnováhy kosmického prostředí včetně Měsíce a jiných nebeských těles.

M. Williamson a P. Sands však vykládají ustanovení čl. IX Kosmické smlouvy týkající se zamoření ve vztahu k osobám, vidí v něm tedy především ochranu lidských bytostí, a nikoli kosmického prostředí.⁹⁶

KONTAMINACE DLE DOHODY O MĚSÍCI

Pojem zamoření není definován ani čl. 7 Dohody o Měsíci. Článek 7 odst. 1 pouze specifikuje způsob, kterým může dojít k „harmful contamination“ neboli škodlivému znečištění či zamoření, nijak se nedotýká obsahu pojmu zamoření po stránce technické či vědecké. Čl. 7 odst. 1 Dohody o Měsíci je stanoveno, že k zamoření může dojít vnesením cizorodých látek do prostředí Měsíce nebo jakýmkoli jiným způsobem. Zatímco formulace „vnesení cizorodých látek“ omezuje výklad na

⁹⁵ Ondřej, J. Ochrana prostředí kosmického prostoru a nebeských těles před zamořením a znečištěním. *Právník*, č.12, 2004, str. 1187.

⁹⁶ Ondřej, J., op. cit. 95, str. 1187-1188 (zdroj výše zmíněných definic).

kontaminaci organismy a látkami různorodého charakteru, které nemají původ na Zemi, dovětek „nebo jakýmkoli jiným způsobem“ naopak výčet způsobů zamoření Měsíce rozšiřuje. Zahrnuje kontaminaci způsobenou nakládáním s látkami, které se nacházejí na Měsíci, avšak pod tuto možnost je možné přiřadit i jakoukoli jinou aktivitu, která by měla za následek narušení rovnováhy měsíčního prostředí.

Přestože právní úprava zamoření obsažená v čl. 7 je jen úpravou velice obecnou, poskytuje díky výše zmíněnému dovětku do budoucna ochranu i před nepříznivými následky činností člověka, jako je např. těžba.

5.3.2 Zdroje zamoření a jejich právní úprava

V souvislosti s výše uvedenými definicemi lze mezi zdroje kontaminace Měsíce zařadit zejména jaderné zdroje, opuštěné kosmické objekty, jejich trosky (tzv. space debris) a zbytky paliv, radioaktivní materiál a vnesení cizorodých organismů.

SPACE DEBRIS

Ani pojem „space debris“ není dosud mezinárodním kosmickým právem definován. Za space debris jsou však v praxi považovány všechny kosmické objekty, které již ukončily svou činnost, nebo které se odštěpily od mateřského tělesa a již nejsou aktivní – jedná se tedy o formu kosmického odpadu, jehož původcem je člověk. Počet těchto debris se v současnosti blíží 10 000, zanedbatelný však není počet ani těch debris, které nelze kvůli jejich nepatrné (méně než 1 cm) velikosti přesně detekovat. Avšak i takto malé debris mohou způsobit závažné škody v případě srážky s aktivním kosmickým objektem. Pravděpodobnost této srážky je dle technických studií stále nízká, avšak roste s růstem počtu debris v kosmickém prostoru.⁹⁷

Space debris, tedy nefunkční kosmické objekty nebo jejich části, následně zůstávají ve svém původním orbitu okolo Země. Vytvářejí tedy bezprostřední nebezpečí pro funkční kosmické objekty pohybující se po stejné oběžné dráze, pro kosmické objekty prolétávající touto dráhou a v neposlední řadě i pro samotnou Zemi, na kterou

⁹⁷ Vereshchetin, V. S. Outer Space. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Dostupné z : www.mpepil.com © 2010 Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press 1, str. 4.

mohou dopadnout po případné kolizi s jiným objektem, to může způsobit jejich vychýlení z oběžné dráhy a následný pád.

V rámci COPUOSu (Výboru OSN pro mírové využívání kosmického prostoru) dosud nebyla vytvořena žádná právní úprava. IADC (Výbor pro space debris) v roce 2002 předložil Technickému a vědeckému podvýboru COPUOSu Směrnice pro odstranění space debris, na jejichž základě Technický a vědecký výbor přijal v roce 2007 soubor Směrnic pro odstranění space debris, které by měly být implementovány do národního práva všemi dotčenými státy. Nejedná se však o povinnost, Technický a vědecký podvýbor COPUOSu naopak ve své zprávě z roku 2007 výslovně uvedl, že tyto směrnice nejsou právně závazným mezinárodním právem.⁹⁸ Prozatím se aplikují doporučení IADC a ITU (Mezinárodní telekomunikační unie), dle jejichž ustanovení by mělo docházet ke stažení již nefunkčních družic kontrolovaným vstupem zpět na Zem. Toto řešení se ve vztahu k družicím a jiným celistvým ovladatelným objektům s lidskou posádkou či bez ní jeví jako jedno z neúčinnějších. Další variantou (a také častou praxí) je přesunutí družic do tzv. „graveyard“ (hřbitovní) oběžné dráhy⁹⁹, jejich zničení, anebo navedení do takové pozice v kosmickém prostoru, kde by nemohly způsobit žádnou škodu.

Ačkoli se dosavadní snahy o úpravu odstraňování space debris vážou především k Zemi a znečištění jejích oběžných drah a přilehlého prostoru, space debris představují nebezpečí i pro Měsíc a jeho prostředí. Jak již bylo zmíněno výše, nefunkční kosmické objekty, které se pohybují po orbitu okolo Země, či po orbitu, do kterého byly následně přesunuty, mohou být vychýleny ze směru svého pohybu srážkou s jiným objektem. Tím vzniká nebezpečí jejich zachycení na oběžné dráze Měsíce, nebo pádu na povrch Měsíce. Další space debris, která ohrožuje prostředí Měsíce, jsou umělé družice umístěvané na jeho oběžné dráze za účelem výzkumu. Zvláštní úprava týkající se ochrany prostředí Měsíce proti zamoření space debris, či jen pouhý záměr o vytvoření této úpravy se však dosud neobjevily.

Velké ohrožení pro prostředí kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles vychází z prudkého vývoje kosmických zbraní, které jsou obecně

⁹⁸ Vereshchetin, V. S., op. cit. 97, str. 5.

⁹⁹ Hobe, S. Geostationary Orbit. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Dostupné z: www.mpepil.com, © 2010 Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press 1, str. 4.

považovány za největší a nejnebezpečnější zdroj space debris. Striktní dodržování existujících zákazů a omezení týkajících se vojenského užívání kosmického prostoru je tedy pro ochranu kosmického prostředí důležité a žádoucí.¹⁰⁰

JADERNÉ ZDROJE ENERGIE

Dalším z možných zdrojů zamoření prostředí Měsíce jsou zdroje jaderné energie používané v kosmických objektech. Valné shromáždění OSN přijalo již 14. prosince 1992 Rezoluci 47/68 o jaderných zdrojích energie obsahující Zásady týkající se využívání jaderných zdrojů energie. Rezoluce byla přijata jednomyslně, a přestože není závazným dokumentem, v praxi je státy jako závazná uznávána. Tyto zásady určují kromě jiného, že struktura a způsob využívání kosmických objektů se zdrojem nukleární energie mají zajistit spolehlivost objektu do takové míry, aby radioaktivní materiál nezpůsobil význačné zamoření kosmického prostoru (zásada č. 3/1a). Princip č. 3 dále obsahuje kritéria pro bezpečné využívání, jejichž cílem je minimalizace množství radioaktivního materiálu v kosmu a rizik s tím spojených. Proto je stanoveno, že využívání jaderných zdrojů energie v kosmickém prostoru bude omezeno na ty míse, které by se bez použití takového zdroje nemohly uskutečnit.¹⁰¹

Rezoluce z roku 1992 dále obsahuje zásady upravující podmínky oznámení o návratu objektů užívajících jaderné zdroje energie, podmínky používání jaderných reaktorů a radioisotopických generátorů v kosmických objektech, zásadu posouzení bezpečnosti kosmického objektu využívající takový zdroj energie před vypuštěním a další.

RADIOAKTIVNÍ KONTAMINACE

Mezi další zdroje kontaminace měsíčního prostředí patří radioaktivní materiál. Dohoda o Měsíci v čl. 7 odstavci druhém předvídá, a tedy i umožňuje umístování radioaktivních materiálů na povrchu Měsíce či v jeho nitru. Zároveň je stanovena povinnost informovat o tomto umístění, stejně jako o jeho účelu, generálního tajemníka OSN, a to předem a v co největším rozsahu.

Měsíc podléhá režimu úplné nemilitarizace. Kosmická smlouva v článku IV. odst. 2 společně s čl. 3 odst. 1 Dohody o Měsíci stanovuje, že Měsíc může být státy

¹⁰⁰ Vereshchetin, V. S., op. cit. 97, str. 5.

¹⁰¹ Ondřej, J., op. cit. 95, str. 1197-1198.

využíván výlučně pro mírové účely. V čl. 3 odst. 3 Dohody o Měsíci je tento princip dále rozveden stanovením závazku států neumisťovat na oběžné dráhy okolo Měsíce či jiné dráhy k němu směřující jakékoli objekty nesoucí jaderné zbraně či jiný druh zbraní hromadného ničení, nebo umisťovat tyto a používat na povrchu Měsíce nebo v jeho nitru. Účely umisťování radioaktivního materiálu na Měsíci dle čl. 7 mohou být výlučně mírové povahy.

Stanovení způsobu informování generálního tajemníka OSN, co se rozsahu a okamžiku týče, je však velice obecného charakteru. Informovat „předem“ znamená bezpochyby před umístěním tohoto materiálu na Měsíci. Vzhledem k povaze radioaktivního materiálu a možných následků jeho umístění by bylo možno usoudit, že informování generálního tajemníka OSN v této věci by pravděpodobně mělo dosahovat daleko většího významu než významu pouhého oznámení. Z tohoto důvodu se domnívám, že by bylo vhodné informovat o dané věci s takovým předstihem, aby bylo možno popřípadě reagovat a konzultovat možné následky tohoto jednání. K radioaktivní kontaminaci měsíčního prostředí by mohlo dojít i při mírovém využívání Měsíce (např. při výbuchu jaderného reaktoru, kosmických objektů s jadernými zdroji energie či nedodržováním předpisů při nakládání s tímto materiálem), nelze proto povinnost informování generálního tajemníka jakkoli podceňovat – je nutné pro ochranu prostředí Měsíce i pro ochranu osob, které tam pobývají.¹⁰²

Ustanovení smlouvy však nepřináší žádnou konkretizaci této povinnosti, státy tedy musí postupovat v souladu s odst. 1 a s odst. 2 čl. 7, tedy tak, aby nebyla narušena rovnováha měsíčního prostředí či aby toto prostředí nebylo znečištěno škodlivým způsobem, a dále musí uvědomit o svém počínání generálního tajemníka OSN.

5.3.3 Ochrana prostředí Země – „Back Contamination“

Jak bylo zmíněno v úvodu, motivace člověka k ochraně životního prostředí Země či k ochraně prostředí obecně je především osobního charakteru – souvisí úzce s vlastním ohrožením člověka, a tedy s potřebou ochraňovat sebe samotného. Pro člověka je přirozené chránit své bezprostřední prostředí. Je proto zcela logické, že obě

¹⁰² Ondřej, J., op. cit. 95, str. 1202.

smluvní úpravy, které se dotýkají ochrany prostředí kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles, obsahují taktéž závazek ochrany prostředí Země. Jedná se o ochranu proti zpětnému zamoření vnesením mimozemské hmoty, tzv. „back contamination“.

Dle čl. IX Kosmické smlouvy mají státy provádět své činnosti v kosmickém prostoru včetně Měsíce a ostatních kosmických těles tak, aby předešly nežádoucím změnám v okolí Země, které by mohly nastat, kdyby sem byly přeneseny elementy mimozemského původu, a činit za tímto účelem opatření. Čl. 7 Dohody o Měsíci stanovuje, že účastníci smlouvy „*také učiní opatření, aby se vyhnuli škodlivému vlivu na životní prostředí Země vnesením mimozemských látek nebo jiným způsobem*“, čímž je rozšířeno ustanovení Kosmické smlouvy o závazek zabránit nepříznivým změnám v okolí Země způsobených i jiným způsobem než jen vnesením mimozemských látek, např. radioaktivním zamořením prostředí Země kosmickým objektem, nebo jinou kosmickou činností, která by mohla mít na životní prostředí Země negativní vliv.¹⁰³

5.3.4 Vědecké rezervace

Třetí odstavce čl. 7 Dohody o Měsíci představuje významné posílení ochrany prostředí Měsíce. Obsah tohoto odstavce byl obecně přijat již v samotném návrhu budoucí Dohody o Měsíci vytvořeným Výborem pro mírové využívání kosmického prostoru pod vedením Eugeniusze Wyznera v roce 1972. V závěru článku VI návrhu bylo formulováno ustanovení ohledně povinnosti smluvních států informovat ostatní strany a generálního tajemníka o oblastech Měsíce, které mají zvláštní vědecký význam, aby bylo možno posoudit, zda mají být označeny za mezinárodní vědecké rezervace, pro něž by měly být sjednány zvláštní ochranné dohody.¹⁰⁴ Toto ustanovení je odrazem zájmu na zachování vědecky zajímavých oblastí, potažmo celého prostoru Měsíce jako jedinečného přírodního jevu, i pro budoucí generace. Jedná se o zcela nový prvek mezinárodního kosmického práva, který nebyl obsažen v Kosmické smlouvě z roku 1967.¹⁰⁵

¹⁰³ Ondřej, J., op. cit. 95, str. 1201.

¹⁰⁴ Kopal, V., op. cit. 6, str. 1084.

¹⁰⁵ Ondřej, J., op. cit. 95, str. 1202.

Ustanovení v podobě, ve které bylo nakonec přijato, zdůrazňuje, že při daném posouzení by měla být šetřena práva ostatních států a zvláštní ochranné předpisy, jež se budou aplikovat na mezinárodní vědecké rezervace, budou dohodnuty na základě konzultací s kompetentními orgány OSN. Ustanovení však dále nespecifikuje, o které orgány se jedná. Tímto orgánem by však mohl být právě Výbor pro mírové využívání kosmického prostoru.¹⁰⁶

Konkrétním návrhem na zřízení vědecké rezervace je „Projekt SAHA“ usilující o zřízení zázemí pro radio-astronomický výzkum, stejně jako pro výzkum týkající se mimozemských civilizací (SETI - The Search for Extra-Terrestrial Intelligence) v měsíčním kráteru Saha na odvrácené straně Měsíce, který se pro tento projekt jeví jako vhodný.¹⁰⁷

5.3.5 Chráněné oblasti jako možné řešení do budoucnosti

Prvním krokem k uskutečnění činností lidstva na Měsíci je úspěšné ukončení vědeckého výzkumu. Na základě poznatků, které tento výzkum přinese, bude pravděpodobně prohloubena právní úprava ochrany měsíčního prostředí. Při stanovování podrobnějších pravidel této úpravy by bylo záhodno inspirovat se již existujícími pravidly pro oblasti, které stejně jako Měsíc vykazují určitou jedinečnost.¹⁰⁸ Mezi tyto oblasti patří především námořní chráněné oblasti (Marine Protected Areas) a speciální oblasti Antarktidy.

Námořní chráněnou oblastí se rozumí oblast v pobřežní zóně přímořského státu nebo v mezinárodních mořích, které byl udělen zvláštní ochranný status na základě jejího ekologického, biologického, vědeckého či historického významu a pro kterou státy přijímají různá ochranná opatření, zejména omezení různých způsobů využívání moří, jako je rybolov a navigace. Tento pojem však zahrnuje široký okruh námořních oblastí, které byly ustanoveny za odlišným účelem, ve kterých se aplikují zvláštní

¹⁰⁶ Ondřej, J., op. cit. 95, str. 1203.

¹⁰⁷ Lyall, F., op. cit. 26, str. 136; SETI (The Search for Extra-Terrestrial Intelligence).

¹⁰⁸ Ondřej, J., op. cit. 95, str. 1204.

omezení a které se liší dle konkrétních vlastností jednotlivých oblastí i dle úrovně práva, která danou oblast upravuje.¹⁰⁹

Rámec právní úpravy námořních chráněných oblastí je tvořen mnoha multilaterálními smlouvami aplikujícími se na úrovni regionální i celosvětové. Základem úpravy je Úmluva OSN o mořském právu obsahující všeobecnou povinnost ochrany mořského prostředí v čl. 194 (5), který stanovuje, že opatření přijatá za účelem předcházení, redukce a kontroly znečišťování mořského prostředí budou zahrnovat taková opatření, která jsou nezbytná pro ochranu a zachování vzácných nebo zranitelných ekosystémů, jakož i přirozeného životního prostředí druhů, jejichž zásoby jsou vyčerpány, vystaveny ohrožení nebo nebezpečí, jakož i ostatních forem života v moři.¹¹⁰

Existují i další mezinárodní úmluvy, které vytváří speciální námořní chráněné oblasti. Mezi ně patří Protokol o ochraně životního prostředí ke smlouvě o Antarktidě přijatý dne 4. října 1991, který v V. příloze obsahuje základ pro vytváření speciálně chráněných oblastí či speciálně spravovaných oblastí na Antarktidě.¹¹¹ Články 3 a 4 Protokolu pak uvádí důvody pro vytváření těchto oblastí. Speciálně chráněné oblasti lze zřizovat za účelem ochrany hodnot životního prostředí, hodnot vědeckých, historických, estetických, přírodních, jakékoli kombinace těchto hodnot, nebo za účelem již probíhajícího nebo plánovaného výzkumu. Speciálně spravované oblasti mohou být zřízeny za účelem pomoci s plánováním a koordinací aktivit států, za účelem předcházení možným konfliktům, zlepšení spolupráce mezi smluvními státy nebo redukce dopadů těchto aktivit na životní prostředí.

Přestože výše zmíněné oblasti se vzájemně liší co do účelu zřízení i co do konkrétní povahy, obecný základ jejich úpravy je do velké míry shodný a vychází ze stejného principu, tedy principu zachování význačných rysů daných oblastí. Tento fakt vybízí k myšlence, že při stanovování principů ochrany prostředí Měsíce by bylo vhodné čerpat z tohoto zdroje. Pro tento účel by bylo možné využít vzdálené podobnosti Měsíce a Antarktidy, která spočívá především v tom, že oba prostory jsou do určité míry lidstvu cizí a vzdálené. Zároveň je jejich prostředí velice netypické a zcela

¹⁰⁹ Wolf, S. Marine Protected Areas, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Dostupné z: www.mpepil.com, © 2010 Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press 1, str. 1.

¹¹⁰ Churchill, R. R., Lowe, A. V., op. cit. 64, str. 392.

¹¹¹ Wolf, S., op. cit. 109, str. 5.

jedinečné. Je třeba podotknout, že prostředí Měsíce je bezpochyby tvořeno hodnotami vědeckého, historického, přírodního a snad i estetického a historického charakteru, i přestože jeho podstata se od Antarktidy či jiné části životního prostředí Země značně liší.

Východiskem pro vytvoření paralely k Příloze V. Protokolu o ochraně životního prostředí ke smlouvě o Antarktidě by mohl být z čl. 7 odst. 3 Dohody o Měsíci. Dosavadní úprava zřizování rezervací na Měsíci za účelem vědeckého výzkumu by tak mohla být obohacena o vytváření rezervací a speciálních oblastí i za účelem uchování autentického prostředí Měsíce, jevů, které se v jeho prostředí vyskytují, i jevů, které se díky Měsíci jako nebeskému tělesu objevují v kosmickém prostoru.

5.4 Závěr

Prostředí Měsíce, stejně jako životní prostředí Země, má svou vnitřní systematiku a své zákonitosti, díky nimž je Měsíc celistvým tělesem, které má svůj půvab. Prostředí Měsíce je třeba chránit nejen kvůli tomuto půvabu, který má pro člověka mnoho významů, ale i proto, že díky technologickému a vědeckému vývoji se Měsíc stává součástí prostředí, jež je pro člověka dosažitelné a na něj bude moci působit. Člověk by měl chránit prostředí Měsíce i přes jeho specifčnost stejně, jako chrání ostatní méně či více přístupné části životního prostředí na Zemi.

Základ právní úpravy se nachází v nejpodrobnější podobě v Dohodě o Měsíci z roku 1979. Dohoda o Měsíci byla do dnešního dne ratifikována jen 13 státy a čtyřmi podepsána.¹¹² Následkem nedostatečné podpory jí byla odepřena síla všeobecného mezinárodního práva, a proto se vedle speciální úpravy, kterou dohoda představuje, aplikuje dřívější právní úprava Kosmickou smlouvou z roku 1967. Autorita Kosmické smlouvy jako pramene mezinárodního práva je nepopíratelná, avšak ustanovení týkající se ochrany prostředí kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles je velice stručné a obecné. Ve skutečnosti je tedy dnešní úprava ochrany prostředí Měsíce velice nepatrná, ve vztahu k závažnosti situace až zanedbatelná.

¹¹² ST/SPACE/11/Rev.2/Add.3. *Status of international agreements relating to activities in outer space as at 1 January 2010.*

Je jisté, že realizace činností na Měsíci bude vyžadovat podrobnou úpravu ochrany měsíčního prostředí. Není pochyb, že právě díky realizaci výzkumných i jiných činností budou vytvořeny dostatečné podmínky pro vytvoření takové úpravy, zatímco teď jsou tyto úvahy z velké části jen hypotézou chycenou v labyrintu vědeckých fakt. Uskutečnění plánovaných aktivit člověka na Měsíci by mělo pomoci najít chybějící souvislosti mezi skutečnostmi, které nám jsou o Měsíci a jeho prostředí známy, a zároveň je prohloubit. Také by mělo zcela osvětlit, jaký bude charakter všech lidských aktivit, které by mohly ohrozit prostředí Měsíce, a tím i pomoci vymezit okruhy ochrany měsíčního prostředí.

Konkrétní právní úprava ochrany prostředí Měsíce je tedy stále otázkou budoucnosti. Pro tento okamžik, kdy se začínají objevovat iniciativy¹¹³ pro její vytváření, je třeba poznamenat, že člověk by se měl snažit o takovou úpravu, která umožní Měsíc a jeho hodnotu jako přírodního jevu zachovat.

¹¹³ The ECSL/IISL Space Law Symposium on "30th Anniversary of the "Moon Agreement": Retrospect and Prospects, on 23 March 2009. Proposition of Cosmic Study – IAA Commission V, Study Group 5.6.

6 Závěr

Měsíc jako mezinárodní prostor zaujímá zvláštní místo v rámci mezinárodního práva veřejného a jeho právní úprava je bezpochyby jedinečnou výzvou. Zkracování vzdáleností vlivem ostrého vývoje technologií již člověka přimělo, aby se této výzvy chopil a pokusil se splnit jednotlivé úkoly, které ukládala. S odkazem na výše uvedené je třeba poznamenat, že se člověku nepodařilo výzvu zcela překonat. Avšak nelze říci, že by tyto snahy byly neúspěšné.

Přijetím Kosmické smlouvy v roce 1967 byly přijaty zásadní principy kosmického práva a vytvořena rozsáhlá báze pro budoucí právní úpravu Měsíce. Dohoda o Měsíci v mnohém tohoto pevného základu využila a úpravu rozšířila, avšak zároveň jedním jediným ustanovením vnesla do rozvíjejícího se kosmického práva nesoulad a tragédii. Tato tragédie má řešení, to je však podmíněno zásadními změnami v rámci obsahu principu společného dědictví lidstva.

Klíčem je realizace obsahu čl. 11 odst. 5 Dohody o Měsíci, tedy vytvoření mezinárodního režimu pro těžbu přírodních zdrojů Měsíce včetně procedur přivlastňování. Nejdůležitější je vytvoření funkční soustavy orgánů, která by účinně spravovala plánované činnosti na Měsíci. V tomto okamžiku se jeví jako vhodné inspirovat se systémem ustanoveným na Antarktidě, který by pružně a bezprostředně dovolil přijmout nutná opatření a umožnil tak zahájení těžebních aktivit. Na těžbu přírodních zdrojů navazuje distribuce vlastnických práv k vytěženým přírodním zdrojům, kterou by bylo možné provozovat na základě modifikovaného systému, který vytvořila ITU pro frekvenční spektra. Vlastnická práva k přírodním zdrojům by se tak dostala zejména těm subjektům, které disponují dostatečnými prostředky pro realizaci těžebních aktivit, čímž by byl následně i posílen ekonomický růst a tržní charakter těchto činností. Výsledkem je však zásah do tradiční podoby principu společného dědictví lidstva. Proto, aby bylo možno uvést tento princip v pohyb, je třeba připustit existenci vlastnických práv na Měsíci a činnost související se soukromým prospěchem. Znamená to deformaci principu společného dědictví lidstva, avšak ve prospěch zachování jeho původního cíle, jímž je rovné sdílení prospěchů z přírodních zdrojů Měsíce a nenarušení skutečnosti, že Měsíc náleží všem.

K odvrácení tragédie však nestačí jen pevná úprava regulující využívání Měsíce. Pokud jej chceme využívat, musíme vytvořit i dostatečně spolehlivý systém ochrany prostředí měsíce, abychom dokázali Měsíc jako výjimečný přírodní jev zachovat pro budoucí generace. V tomto ohledu je třeba výrazně zasáhnout, neboť základ, který je obsažen v Kosmické smlouvě a v Dohodě o Měsíci, je orientován spíše na ochranu Země před nežádoucím znečištěním vlivem látek přinesených z Měsíce než na ochranu lunárního prostředí samotného.

Je nutné položit si otázku, zda by celou tragédii společného dědictví lidstva a neúspěch Dohody o Měsíci nebylo jednodušší překlénout pomocí nové úpravy. Vytvoření tak komplexní úpravy vyžaduje léta jednání a příprav, jak dokazuje spletitá historie Smlouvy OSN o mořském právu.¹¹⁴ I kdyby se podařilo novou smlouvu upravující postavení přírodních zdrojů na Měsíci přijmout, není pravděpodobné, že by se tak stalo před tím, než se lidstvo znovu vydá na Měsíc.

Technologický pokrok a touha člověka žádají další vývoj právní úpravy. Přírodní zdroje, které má lidstvo v současnosti k dispozici nemohou do budoucna stačit vzrůstajícím potřebám. Je třeba učinit opatření, aby bylo možné nashromáždit nutné přírodní zdroje. Kosmická smlouva a Dohoda o Měsíci pro to mohou poskytnout pevný základ, je však nezbytné, aby státy účinně spolupracovaly a aby vytvářely novou úpravu odpovědně a s ohledem na všechny rysy Měsíce jako mezinárodního prostoru a s ohledem na význam principu společného dědictví lidstva, jenž by se měl odrážet v každé právní normě týkající se Měsíce.

¹¹⁴ Shackelford, S. J., op. cit. 48, str. 19.

7 Použitá literatura a prameny

- Azud, J., *Medzinárodnoprávne problémy kozmického priestoru*, Bratislava, Veda (Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied), Bratislava, 1989
- Christol, C. Q., *The 1979 Moon Agreement: Where Is It Today?*, Journal of Space Law, vol. 1, 1999
- Churchill, R. R. - Lowe, A. V., *The Law of the Sea*, Manchester, Juris Publishing, 1999
- Cornu, G., *Vocabulaire juridique*, Paris, Presses Universitaires de France, 2005
- Čepelka, Č. - Šturma, P., *Mezinárodní právo veřejné*, Praha, Eurolex Bohemia, Praha, 2003
- de Faraminán Gilbert, J. M., přednáška „*The Common Heritage of Mankind Principle: The Moon and Lunar Resources*“ na 18. Letním kurzu Kosmického práva ECSL, září 2009
- Heiken, G. - Vaniman, D. - French, Be. M., *Lunar sourcebook: A User's Guide to the Moon*, CUP 1991, Astronomy, vol. 19, no. 11, 1991
- Hobe, S., *Geostationary Orbit*, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, www.mpepil.com, © 2010 Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press 1
- Kopal, V., *Smluvní úprava právního postavení Měsíce*, Právník, č. 12, 1972
- Kopal, V., *Význam tvorby zásad kosmické činnosti v Organizaci spojených národů pro progresivní rozvoj mezinárodního práva kosmického*, Právník, č. 1, 1990
- Kopal, V., *Právní aspekty průzkumu a využívání Měsíce*, Právník, č. 12, 1994
- Lyall, F., *On the Moon*, Journal of Space Law, vol. 2, 1998
- Malenovský, J., *Od res communis omnium ke společnému dědictví lidstva*, Právník č. 6, 1978
- Ondřej, J., *Suverenita a vlastnictví ve vztahu ke kosmu*, Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, č. 1., 2008
- Ondřej, J., *Společné dědictví lidstva*, Právník, č. 6, 1990
- Ondřej, J., *Kdo vlastní Měsíc?*, č. 5, Právník, 2003

- Ondřej, J., *Právní režimy mezinárodních prostorů*, Plzeň, Aleš Čeněk, 2004
- Ondřej, J., *Ochrana prostředí kosmického prostoru a nebeských těles před zamořením a znečištěním*, Právník, č. 12, 2004
- Pop, V., *Who Owns the Moon? Extraterrestrial Aspects of Land and Mineral Resources Ownership*, New York, Springer, 2009
- Shackelford, S. J., *The Tragedy of the Common Heritage of Mankind*, Board of Trustees of the Leland Stanford Junior University, Stanford Environmental Law Journal, 2009
- Shaw, M. N., *International Law*, Cambridge, New York, Cambridge University Press, 2008
- Tuerk, H., proslov na Symposiu kosmického práva 2009, s podtitulem: *30th Anniversary of the Moon Agreement: Retrospects and Prospects*, Vídeň, 23. března 2009
- Vereshchetin, V. S., *Outer Space*, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, www.mpepil.com, © 2010 Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press 1
- Wolf, S., *Marine Protected Areas*, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, www.mpepil.com, © 2010 Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press 1
- *Smlouva o zásadách činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru včetně Měsíce a ostatních nebeských těles* (přijata 19. prosince 1966 Rezolucí 2222 (XXI), otevřena k podpisu 27. ledna 1967, v platnosti od 10. října 1967) 610 UNTS 205
- *Dohoda o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech* (přijata 5. prosince 1979 Rezolucí 34/68, otevřena k podpisu 18. prosince 1979, v platnosti od 11. července 1986) 1363 UNTS 3
- *Deklarace právních zásad činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru* (přijata 13. prosince 1963, dokument OSN A/RES/1962/XVIII)

- *Protokol o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě* (přijata 4. října 1991, v platnosti od 14. ledna 1998) 30 ILM 1455
- *Smlouva o úpravě aktivit týkajících se minerálních zdrojů na Antarktidě - Convention on the Regulation of Antarctic Mineral Resource Activities* (přijata 2. června 1988), ILM (International Legal Materials), 1988
- *Smlouva o Antarktidě* (přijata 1. prosince 1959, v platnosti od 23. června 1961) 402 UNTS 71
- *Úmluva OSN o mořském právu* (přijata 10. prosince 1982, v platnosti od 16. listopadu 1994) 1833 UNTS 3
- *Dohoda o provádění Části XI Smlouvy OSN o mořském právu ze dne 10. prosince 1982 - Agreement relating to the Implementation of Part XI of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982* (přijata 28. července 1994, provizorně v platnosti od 16. listopadu 1994, v platnosti definitivně od 28. července 1996) UNGA Res 48/263 (28 July 1994) UN Doc A/RES.48/263, 1836 UNTS 3
- *Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí*
- United Nations. 1987. "Report of the World Commission on Environment and Development." General Assembly Resolution 42/187, 11 December 1987. Retrieved: 2007-04-12; A/RES/42/187
- ST/SPACE/11/Rev.2/Add.3, *Status of international agreements relating to activities in outer space* as at 1 January 2010
- *Proposition of Cosmic Study* – IAA Commission V, Study Group 5.6, The ECSL/IISL Space Law Symposium on "30th Anniversary of the "Moon Agreement": Retrospect and Prospects, on 23 March 2009
- A/RES/43/83, *Question of Antarctica*, přijata na 73. plenárním zasedání Valného shromáždění OSN, 7. prosince 1988
- NASA [online]. 2007 [cit. 2010-03-28]. The Moon Worldbook. Dostupné z www: <http://www.nasa.gov/worldbook/moon_worldbook.html>.
- *Prohlídka Měsíce* [online]. 2009 [cit. 2010-03-28]. Vznik a vývoj Měsíce. Dostupné z www: <<http://mesic.astronomie.cz/vznik-mesice.htm>>.

8 Abstract

“The Protection of Natural Resources on the Moon and of Lunar Environment in International law”

The aim of the thesis is firstly to analyse the existing legal basis of the protection of the natural resources which are to be found on the Moon and of the lunar environment and secondly to draw up an outline of desired development of these issues.

The reason for my research is based on the fact that the Earth’s resources are finite and slowly running out. The mankind is in a need of finding new resources and sees its opportunity in using the ones on the Moon. Therefore a functional and effective legal regulation is required.

The thesis is composed of four chapters. Short Introduction is followed by first chapter describing the formation of the Outer Space Treaty and Moon Agreement and analysing the provisions of both. Chapter Two is dedicated to the issue of legal regimes “res communis omnium” and “common heritage of mankind”. First part of the chapter deals with the creation and content of the legal regimes. Second part describes the rising questions concerning the morality in the “common heritage of mankind” principle and its so called tragedy.

The next two chapters concentrate on the problems resulting from the tragedy of “common heritage of mankind”. Chapter Three focuses on the international regime and appropriation procedures which are to be founded to govern the exploitation of the natural resources of the Moon. Also, the property status of lunar resources and samples according to both agreements is analysed. Chapter four investigates the legal basis of the protection of lunar environment hitherto and defines the lunar environment with the context of the environment of the Earth. Both parts include partial conclusions, according to them several changes and steps in the regulation process are recommended.

It is necessary to take action in order to avoid the tragedy of “the common heritage of mankind”. First, an international regime for exploitation should be created in compliance with the Antarctic model. Second, the commercial factor should be allowed to become a part of the principle to assure efficient distribution of property rights. Third, the legal protection of the Moon should be elaborated and deepened. But above

all, the Moon as a celestial body of significant importance for the whole mankind should be treasured.

Klíčová slova:

Měsíc, mezinárodněprávní ochrana Měsíce

Klíčová slova v anglickém jazyce:

The Moon, protection of the Moon in international law